

ETLA

ELINKEINOELÄMÄN TUTKIMUSLAITOS

THE RESEARCH INSTITUTE OF THE FINNISH ECONOMY

Lönnrotinkatu 4 B 00120 Helsinki Finland Tel. 609 900 Telefax 601 753

World Wide Web: <http://www.etla.fi/>

Keskusteluaiheita - Discussion papers

No. 548

Maarit Säynevirta - Pekka Ylä-Anttila

INTEGRAATIO JA YRITYSTEN KANSAINVÄLISTYMINEN - VAIKUTUKSIA KOTIMAAN TALOUTEEN

Kiitämme Teknologian Kehittämiskeskusta (TEKES)
tutkimusta varten saadusta rahoituksesta.

Säynevirta, Maarit ja Ylä-Anttila, Pekka, INTEGRAATIO JA YRITYSTEN KANSAINVÄLISTYMINEN - VAIKUTUKSIA KOTIMAAN TALOUTEEN. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 58 s. (Keskusteluaiheita, Discussion Papers, ISSN 0781-6847; No. 548)

TIIVISTELMÄ: Tutkimuksessa tarkastellaan yritysten kansainvälistymistä ja sen vaikutuksia kotimaan teollisuuden rakenteeseen ja työllisyyteen. Euroopan integraatiokehitys vauhditti suomalaisten teollisuusyritysten kansainvälistymistä 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa. Teknologiaintensiiviset yritykset kansainvälistyivät nopeammin kuin teollisuusyritykset keskimäärin. Yritysten ulkomaaninvestoinnit eivät kuitenkaan näytä syrjäyttäneen kotimaan investointeja. Suurten kansainvälisesti toimivien suomalaisyritysten vaikutus kotimaan työllisyyteen oli positiivinen 1990-luvun alkuun saakka. 1990-luvulla suuryritykset ovat kuitenkin vähentäneet kotimaista työvoimaansa nopeammin kuin teollisuus keskimäärin. Myös suuryritysten ulkomainen henkilökunta pienentyi 1990-luvun alkuvuosina.

AVAINSANAT: Kansainvälistyminen, monikansalliset yritykset, suorat sijoitukset, T&K-toiminta, työllisyys.

Säynevirta, Maarit and Ylä-Anttila, Pekka, INTEGRATION AND INTERNATIONALIZATION OF INDUSTRIAL FIRMS - IMPLICATIONS FOR THE DOMESTIC ECONOMY. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 58 s. (Keskusteluaiheita, Discussion Papers, ISSN 0781-6847; No. 548)

The study looks at the internationalization of industrial firms and implications of FDI's by technology-intensive firms for domestic growth and employment. The European integration process enhanced the internationalization of Finnish firms in the end of the 1980s and early 1990s. The technology-intensive firms increased their FDI's more than manufacturing firms on average. The FDI's by technology-intensive firms rather complemented than replaced domestic investment. The contribution of large multinational firms to domestic employment seem to have been positive up to 1990. However, during the last few years the large Finnish multinationals have decreased their domestic employment more than manufacturing industry on average. Also the foreign employment of the multinationals decreased in the early 1990s.

KEY WORDS: Internationalization, multinational firms, foreign direct investment, R&D, employment

1. JOHDANTO

2. KANSAINVÄLISTYMISEN TEORIAA

2.1 Kansainvälistymisen eklektinen lähestymistapa

2.2 Syitä ulkomaiseen tuotantoon

2.2.1 Horisontaaliset monikansalliset yritykset

2.2.2 Vertikaalisesti integroituneet monikansalliset yritykset

2.2.3 Diversifioituneet monikansalliset yritykset

2.2.4 Dunningin motivaatioon perustuva jaottelu

2.2.5 Resurssihakuiset investoinnit

2.2.6 Markkinahakuiset investoinnit

2.2.7 Tehokkuushakuiset investoinnit

2.2.8 Strategisia voimavaroja etsivät investoinnit

3. INTEGRAATIO, ULKOMAANKAUPPA JA KANSAINVÄLISTYMINEN - KATSAUS UUSIMPIIN TUTKIMUSTULOKSIIN

3.1 Uusi toimialajako Heckscher-Ohlinilaisiin ja Schumpeterlaisiin

3.2 Suorien sijoitusten vaikutukset sijoittajamaan vientiin

3.3 Teknologian siirtyminen tytäryrityksiin

3.4 Ulkomaisen tuotannon vaikutus kotimaan tuotannolliseen rakenteeseen

3.5 Yrityksen kansainvälistymisstrategian valinta

3.6 Suorien sijoitusten vaikutuksista

3.6.1 Suorien sijoitusten vaikutus investointeihin

3.6.2 Vaikutus työmarkkinoihin

3.6.3 Suorat sijoitukset ja T&K-investoinnit

3.6.3.1 Suorien sijoitusten vaikutus kohdemaan teknologiseen kehitykseen

3.6.3.2 Suorien sijoitusten vaikutus kotimaan teknologiseen kehitykseen

4. SUOMALAISTEN YRITYSTEN KANSAINVÄLISTYMINEN

4.1 Investointien alueittainen jakautuminen

4.2 Yrityksen toimialan vaikutus ulkomaisiin investointeihin

4.2.1 Metsäteollisuus

4.2.2 Metalliteollisuus

4.3.3 Kemian teollisuus

4.3.4 Muut toimialat

4.3 Tasapaino ulkomaille ja kotimaahan suuntautuvien suorien sijoitusten välillä

5. SUORIEN SIJOITUSTEN VAIKUTUKSISTA

5.1 Syrjäyttävätkö ulkomaan investoinnit kotimaan investointeja?

5.1.1 Toimialoittainen tarkastelu

5.1.2 Suurten yritysten kansainvälistyminen

5.1.3 Kansainvälistymisen vaikutus kotimaan teollisuuteen

5.2 EU-integraation vaikutukset teknologiaintensiivisten yritysten kansainvälistymiseen

5.3 Kansainvälistymisen vaikutukset kotimaiseen teolliseen rakenteeseen - teollisuus- ja teknologiapolitiikan mahdollisuudet

6. YHTEENVETO

YHTEENVETO

Suomalaisten yritysten kansainvälistyminen kiihtyi nopeasti 1980-luvun lopulla samaan aikaan, kun Euroopan sisämarkkinaohjelma käynnistyi. Tässä tutkimuksessa on selvitetty teollisuusyritysten kansainvälistymisen syitä ja erityisesti sitä, miten Euroopan integraatiokehitys on vaikuttanut teollisuusyritysten ulkomaaninvestointeihin. Tutkimuksessa on etsitty vastausta teollisuus- ja teknologiapolitiikan peruskysymyksiin: Miten teknologiaintensiivisyys vaikuttaa yritysten kansainvälistymiseen? Miten teollisuuden rakenne ja osaamisintensiivisyys ovat muuttuneet yritysten kansainvälistymisen seurauksena? Syrjäyttävätkö ulkomaaninvestoinnit kotimaisia investointeja ja siten tuotantoa ja työllisyyttä? Mitkä ovat teollisuus- ja teknologiapolitiikan mahdollisuudet vaikuttaa (kansainvälisesti kilpailukykyisen) teollisuuden sijoittumiseen? Näitä kysymyksiä on selvitetty toimiala-aineistojen sekä suurimpia teollisuusyrityksiä koskevan aineiston avulla.

Tämän tutkimuksen tulokset tukevat niitä aiemmin Suomen ja muutamien muiden pienten maiden aineistoilla saatuja tuloksia, joiden mukaan osaamisintensiiviset yritykset ovat keskimääräistä enemmän tuotannollisesti kansainvälistyneitä. Tämä on myös kansainvälistymisen teorian mukainen tulos. Yritykset kansainvälistyvät yrityskohtaista kilpailuetua tuovan erityisosaamisen varassa, joka usein on hankittu T&K-toiminnalla.

Euroopan integraatiokehitys vauhditti suomalaisyritysten investointeja Euroopan Unionin alueelle 1980-luvun lopulla ja vuosikymmenen vaihteessa samaan tapaan kuin esimerkiksi ruotsalaisten yritysten. Ruotsissa EU-alueelle suuntautuneet investoinnit kasvoivat kuitenkin enemmän kuin Suomessa ja erityisen nopeasti lisääntyivät osaamisintensiivisten toimialojen investoinnit. Nämä syrjäyttivät kotimaisia investointeja, minkä seurauksena teknologinen kehitys Ruotsin teollisuudessa ilmeisesti hidastui. Samaa vaikutusta ei voitu käytettävissä olevien aineistojen pohjalta havaita Suomessa: teknologinen kehitys jatkui nopeana eikä ulkomaaninvestoinneissa tapahtunut merkittävää siirtymää teknologiaintensiivisten alojen suuntaan.

Suurten kansainvälisesti toimivien teollisuusyritysten työllisyys Suomessa alkoi supistua 1980-luvun puolivälissä samaan aikaan, kun ulkomaisen henkilökunnan määrä kasvoi nopeasti. Kotimaassa työllistettyjen määrä supistui kuitenkin hitaammin kuin teollisuudessa keskimäärin aina vuoteen 1991 saakka. Kansainvälistymisen vaikutus teollisuuden kotimaiseen työllisyyteen oli siten positiivinen: se näyttää hidastaneen pikemminkin kuin nopeuttaneen teollisuuden työllisyyden supistumista. Tämä on myös kansainvälistymisen teorian mukainen vaikutus - yrityskohtaisen erityisosaamisen varaan perustuva kansainvälistyminen vahvistaa kotimaisten yksiköiden toimintaa.

Parin viime vuoden aikana suuryritysten työllisyysvaikutukset kotimaassa näyttävät kuitenkin muuttuneen. Suuryritysten kotimainen työllisyys on supistunut jyrkästi ja koko teollisuuden työllisyyttä nopeammin. Myös ulkomainen henkilökunta on jonkin verran supistunut vuosina 1992-93. Kansainvälistyneet suuryritykset ovat osittain luopuneet ulkomaisista tytäryrityksistä, osittain saneeranneet myös niitä.

Kaiken kaikkiaan voidaan päätellä, että suuryritysten toiminnan laajentaminen ulkomaille ei ole syrjäyttänyt kotimaista tuotantoa ja työllisyyttä, kun tarkastellaan koko ajanjaksoa 1980-luvun alusta 1990-luvun alkuvuosiin. Viime vuosien kehityksen perusteella ei voida vielä sanoa, onko tilanne muuttunut. Joka tapauksessa on selvää, että suurten yritysten ulkomaansijoitukset ovat tuottaneet kuluvan vuosikymmenen aikana suuria tappioita, joiden seurauksena yrityksissä on saneerattu niin koti- kuin ulkomaantoimintoja ja tämän vuoksi niiden työllisyys on merkittävästi supistunut.

Teollisuus- ja teknologiapolitiikan mahdollisuudet vaikuttaa yritysten kansainväliseen sijoittumiseen ovat viime vuosina vähentyneet tuotannontekijäliikkeiden vapautumisen seurauksena. Suoraan yrityksiin vaikuttavia tukitoimenpiteitä ei voida eikä niitä tulekaan käyttää entisessä laajuudessa. Teollisuuspolitiikan keskeinen tehtävä on pyrkiä tekemään teollisuuden toimintaympäristö sellaiseksi, että Suomi voi olla houkutteleva sijaintipaikka kansainvälisesti kilpailukykyisille yrityksille.

1. JOHDANTO

Yritysten ulkomaaninvestointien kasvu nopeutui merkittävästi 1980-luvun aikana kaikkialla maailmassa. 1980-luvun jälkipuoliskolla vuotuinen kasvuvauhti oli noin 25 %. Suorien sijoitusten määrä suhteessa perinteisiin kiinteisiin investointeihin kasvoi noin kaksinkertaiseksi. Monikansallisten yritysten tytäryhtiöiden liikevaihto ylitti maailman tavara- ja palveluviennin arvon vuonna 1992 (YK 1994).

Myös suomalaisten yritysten kansainvälistyminen kiihtyi merkittävästi 1980-luvun lopulla samaan aikaan, kun Euroopan sisämarkkinaohjelma käynnistyi. Osa yritysten ripeästi kasvaneista ulkomaaninvestoinneista liittyi epäilemättä integraatiokehityksen uuteen vaiheeseen: haluttiin varmistaa markkina-asemien säilyminen siinäkin tapauksessa, että Suomi ei liittyisi Euroopan Unionin jäseneksi (ks. esim. Oxelheim 1994 ja Braunerhjelm 1994 sekä Säynevirta - Ylä-Anttila 1994). Osa ulkomaaninvestoinneista puolestaan on ollut seurausta teknologian kehityksestä sekä erikoistumisesta.

Yritysten kansainvälistymisen teoria ja useat empiiriset tutkimukset osoittavat, että teknologiaintensiiviset yritykset ovat kansainvälistyneempiä kuin perusteollisuudessa toimivat. Erikoistuminen johtaa väistämättä tuotannolliseen kansainvälistymiseen. Ulkomaaninvestoinnit ja ulkomailla toimiminen perustuvat yrityiskohtaiseen erityisosaamiseen, jota ei tehokkaasti voida hyödyntää viennin tai lisenssivalmistuksen kautta.

Yritysten nopeasti kasvaneet ulkomaaninvestoinnit ovat herättäneet kysymyksiä siitä, miten ne vaikuttavat kotimaan talouteen. Erityisesti on kiinnitetty huomiota osaamisintensiivisten yritysten sijoittumiseen ja sen vaikutuksiin kotimaan talouteen. Näitä vaikutuksia on toistaiseksi tutkittu hyvin vähän.

Tässä tutkimuksessa pyritään etsimään vastauksia muutamiin teollisuus- ja teknologiapolitiikan kannalta keskeisiin kysymyksiin: Mitkä tekijät selittävät yritysten kansainvälistymistä? Miten teknologiaintensiivisyys on vaikuttanut suomalaisten yritysten kansainvälistymiseen? Miten teollisuuden rakenne ja osaamisintensiivisyys ovat muuttuneet kansainvälistymisen seurauksena? Syrjäyttävätkö ulkomaaninvestoinnit kotimaisia investointeja ja siten tuotantoa ja

työllisyyttä? Mitkä ovat teollisuus- ja teknologiapolitiikan mahdollisuudet vaikuttaa kansainvälisesti kilpailukykyisen teollisuuden sijoittumiseen?

Raportin rakenne on seuraava. **Luvuissa 2 ja 3** käydään läpi yritysten kansainvälistymisen teoriaa ja muualla - lähinnä Ruotsissa - tehtyjä empiirisiä tutkimuksia. Vertailut Ruotsiin ovat tärkeitä kahdesta syystä. Ensinnäkin aiemmat tutkimukset osoittavat, että Suomen teollisuuden kansainvälistyminen noudattaa hyvin samanlaista uraa kuin Ruotsin - mutta noin 10 - 15 vuoden viipeellä (ks. Heum - Ylä-Anttila 1994a ja 1994b). Toiseksi, Ruotsin teollisuuden monikansallisista yrityksistä on käytettävissä parempi aineisto kuin minkään muun teollisuusmaan yrityksistä, minkä vuoksi Ruotsissa tehdyt tutkimukset ovat ainoita, joiden avulla kansainvälistymisen vaikutuksia kotimaan talouteen on toistaiseksi voitu ainakin jonkin verran selvittää. **Luvuissa 4 - 5** selvitetään teollisuuden kansainvälistymiskehitystä Suomessa sekä sen vaikutuksia kotimaan talouteen ja teollisuuden rakenteeseen. **Luku 6** on tiivis yhteenveto tutkimuksen johtopäätöksistä

2. KANSAINVÄLISTYMISEN TEORIAA

Yritysten tuotannollisesta kansainvälistymisestä on viimeisen parin vuosikymmenen aikana tullut yksi maailmantalouden merkittävimmistä ilmiöistä. Ulkomaisilla sijoituksilla oli merkittävä asema jo 1960-luvulla, jolloin niiden osuus maailman tuotannosta oli 4,4 % (YK, 1994). Varsinainen kasvuhuippu ajoittuu kuitenkin 1970-luvulle, jolloin koko maailman yhteenlasketut suorat sijoitukset kasvoivat yli kaksinkertaisiksi (Dunning, 1993). Kansainvälistyminen jatkui voimakkaana 1980-luvulle tultaessa ja vuosikymmenen lopussa, siirryttäessä uudelle vuosikymmenelle, sijoitusten vuosittainen virta kohosi yli 200 miljardiin dollariin (OECD, 1994).

Tuotannon siirtäminen myös kotimaan rajojen ulkopuolelle on ollut sekä suurten että pienten teollisuusmaiden yritysten intresseissä. Merkittävimmän osan sijoituksista ulkomaille ovat kuitenkin tehneet suurten teollisuusmaiden yritykset. Viiden merkittävimmän sijoittajan osuus kaikista maailman taloudessa tehdyistä suorista sijoituksista on viime vuosina ollut lähes 70 prosenttia (YK, 1994). Merkittävä piirre kansainvälistymisessä on ollut myös se, että sijoituksia tehneet teollisuusmaat ovat pääasiassa sijoittaneet saman kustannustason maihin kuin ne itse ovat. Oletus siitä, että sijoituksia olisi tehty halpojen tuotantokustannusten toivossa, ei ole pitänytkaan paikkaansa. Tällä hetkellä tilanne on kuitenkin muuttumassa ja kehitysmaiden, varsinkin Aasian alueen, merkitys suorien sijoitusten kohdemaana on voimistunut.

Halutessaan investoida vieraille markkinoille, yritys on lähtökohdiltaan heikommassa asemassa kuin kohdemaan omat yritykset. Tulijalla ei ole tietoa kohdemaan taloudesta, lainsäädännöstä, sosiaalisista olosuhteista ja kulttuurista. Tämä tietämys kotimaan yrityksellä joko jo on tai kustannukset tiedon hankkimisessa ovat pienemmät kuin ulkomaisella yrityksellä. Siksi kansainvälistyvällä yrityksellä tulee olla jokin tai joitakin ominaisuuksia, joita sen kilpailijayrityksillä ei ole (Caves 1971). Tämä ns. yritysspesifinen osaaminen ja sitä kautta syntyvä tuotteiden differoiminen erottavat yritykset toisistaan ja antavat kilpailuetua suhteessa muihin yrityksiin. Yritysspesifinen osaaminen voi syntyä esimerkiksi tutkimus- ja kehitystyön tuloksena. Empiirisissä tutkimuksissa on voitu osoittaa, että ne yritykset, jotka investoivat

tutkimus- ja kehitystyöhön (T&K), kasvattavat keskimääräistä enemmän sekä tuotantoaan että myyntiään ulkomailta (Swedenborg 1989).

Kun yritys on päättänyt investoida ulkomaille, sen on valittava tapa, miten se sen tekee. Yritys voi joko perustaa uuden yrityksen (ns. greenfield-investointi) tai ostaa olemassa olevan yrityksen. Yleinen käsitys on, että uuden yrityksen perustaminen on sijoittajalle suurempi riski, mutta odotettavissa olevat tulot puolestaan korkeammat kuin sijoitettaessa jo olemassa olevaan yritykseen. Yritysten kansainvälistyminen onkin viime vuosina tapahtunut suurimmaksi osaksi juuri yritysostojen kautta. Mm. Andersonin ja Svenssonin (1994) ruotsalaisella aineistolla tekemän tutkimuksen mukaan kansainvälistyminen yritysostojen kautta on kasvanut kaikilla markkina-alueilla. Merkittävintä se on kuitenkin ollut teollistuneissa maissa.

2.1 Kansainvälistymisen eklektinen lähestymistapa

Yritys alkaa kansainvälistyä silloin, kun sen kotimarkkinat eivät enää riitä kasvattamaan yrityksen kokoa. Dunning on esittänyt yrityksen kansainvälistymisestä teoriakehikon (Dunning käyttää nimitystä eklektinen teoria), jossa hän on yhdistänyt lähes kaikki tämänhetkiset kansainvälistymisteoriat. Tämän ns. OLI-teorian mukaisesti yrityksen halu siirtää tuotantoaan vieraille markkinoille johtuu siitä, että sillä on hallussaan jokin voimavara (Ownership-advantage), jota muilla sen kilpailijoilla ei ole. Voimavara on helposti liikuteltavissa yrityksestä toiseen. Se on esimerkiksi jokin tekninen innovaatio tai organisaatioon ja johtamiseen liittyvä kyky. Kohdemaata tarjoaa yritykselle sijaintipaikkaetuja (Location-specific), joista se hyötyy niin paljon, että tuotantoa kannattaa siirtää sinne. Se, miksi yritys ei myy osaamistaan muille yrityksille, voi johtua sisäyttämisen eduista (Internalisation) (ks. Reinikainen, 1991). Sisäyttämistä puoltaa mm. se, että tiedon siirto muille voi olla hankalaa ja kallista. Myös pelko tiedon leviämisestä ei-haluttuihin käsiin ja kaupan esteet ovat kannustaneet yrityksiä pitämään hankkimansa tiedon oman yrityksen sisällä.

2.2 Syitä ulkomaiseen tuotantoon

Yritysten halua siirtää tuotantoaan ulkomaille on selvitetty sekä teoreettisesti että empiirisesti. Merkittävin kysymys näissä tutkimuksissa on ollut se, miksi yritys ylipäättään haluaa siirtää osan tuotannostaan ulkomaille, vaikka se voisi yhtä hyvin kasvattaa vientiään tälle alueelle. Lähtökohta on luonnollisesti se, että yritys pyrkii maksimoimaan hyötyään. Siten, koska yritys sijoittaa ulkomaille, se hyötyy tuotannon siirrosta enemmän kuin viennistä.

Caves on jakanut kansainvälistyneet yritykset kolmeen ryhmään sen mukaan, miten ne ovat markkinoille integroituneet (Caves,1982). (1) Horisontaalisesti integroituneet yritykset tuottavat pääasiassa saman toimialan tuotteita niin kotimaassa kuin ulkomailla. (2) Vertikaalisesti integroituneet yritykset ovat jakaneet tuotantonsa siten, että yhdessä maassa tuotetaan tuotantopanoksia toisessa maassa toimivalle yritykselle. Yritys voi esimerkiksi hankkia omistukseensa kaivoksen, joka tuottaa sen käyttöön tuotannossa tarvittavaa raaka-ainetta. (3) Diversifioituneet yritykset ovat laajentaneet tuotantoaan ulkomailla täysin eri toimialalle kuin niiden kotimainen tuotanto.

2.2.1 Horisontaaliset monikansalliset yritykset

Tähän asti yritysten merkittävin tapa kansainvälistyä on ollut horisontaalinen. Mahdollisuudet horisontaalisen monikansallisen yrityksen syntymiseen katsotaan olevan silloin, kun yritys pystyy tuottamaan alhaisemmilla kustannuksilla kuin sen kilpailijat tai sen tuottavuus on korkeampi tai sillä on hallussaan jokin muu voimavara, josta se saa muihin yrityksiin nähden kilpailuetua.

Usein yrityksen hallussa oleva voimavara perustuu tutkimus- ja kehitystyön tuloksena syntyneeseen tietoon. Tieto on yleensä kohtuullisen helposti siirrettävissä yrityksestä toiseen. Miksi yritykset eivät kuitenkaan suorien sijoitusten sijasta hyödynnä tietämystään markkinoiden kautta esimerkiksi myymällä valmistuslisenssiä markkinoilla jo toimiville yrityksille?

Keskeisiä syitä tähän ovat:

1) Tieto kulkeutuu helposti myös sellaisten yritysten käytettäväksi, joille tiedon alkuperäinen haltija ei haluaisi sitä luovuttaa. Jos tieto kuitenkin "vuotaa" laajemmalle joukolle, haltijan on lähes mahdotonta kontrolloida kaikkia tiedon käyttäjiä. Se ei myöskään pysty saamaan korvausta tiedon "varastaneilta" yrityksiltä.

2) Tiedon haltijalla ja ostajalla voi olla erilainen käsitys kauppatavaran arvosta. Ostaja voi myyjän mielestä aliarvioida "tuotteen" hinnan eikä myyjä siten ole halukas kauppaamaan tuotettaan.

3) Myyjän on vaikea kontrolloida vieraassa yrityksessä valmistettavan tuotteen laatua ja siten pelko maineen menetyksestä voi estää "tuotteen" lisenssoinnin.

4) Tiedon käyttöönotto voi vaatia yritykseltä osaamista, jonka siirtäminen yrityksestä toiseen on hankalaa tai mahdotonta.

Kysymyksiä voi herättää myös se, miksi yritys ei hakeudu markkinoille vientiään laajentamalla. Suoria sijoituksia voidaan yrityksen kannalta pitää vientiä parempana ratkaisuna seuraavista syistä:

1) Kauppapoliittiset syyt ovat korostuneet 1980-luvun puolivälin jälkeen, kun Euroopan yhdentymiskehitys vauhdittui. Esimerkiksi ruotsalaisten ja suomalaisten yritysten tekemät suorat sijoitukset Länsi-Eurooppaan ovat osittain johtuneet yhdentymiskehityksestä (Swedenborg 1989, Kinnunen 1991). Yritykset ovat halunneet varmistaa markkinaosuutensa Euroopassa, vaikka oma maa jäisikin EUn ulkopuolelle. Tosin nyt, kun sekä Suomi että Ruotsi ovat liittyneet Euroopan Unioniin, kauppapoliittisten syiden merkitys ei enää korostu samalla tavalla.

2) Erilaiset kaupan esteet ovat vaikuttaneet yritysten investointipäätöksiin. Tuotannon siirrolla ulkomaille on voitu kiertää asetettuja esteitä, esimerkiksi tulleja. Samoin kuljetuskustannusten suuruus voi kannustaa tuotannon siirtämiseen viennin sijasta. Kaupan esteiden merkitys ainakin Euroopan markkinoita ajatellen tulee jatkossa myös pienenemään. Integroituminen Unioniin poistaa osan esteistä vaikkakin kuljetuskustannusten merkitys jää vaikuttamaan.

3) Yritykselle voi olla myös edullista toimia markkinoiden lähellä, jotta se pystyisi reagoimaan nopeasti markkinoilla tapahtuviin muutoksiin. Nopeuden merkitys korostuu kiristyvillä markkinoilla, joilla tuotteiden ominaisuudet eivät enää ratkaisevasti poikkea toisistaan eikä yhdentyvien markkinoiden myötä kaupanesteet rajoita kilpailijoiden tuleamista markkinoille.

4) Strategiset tekijät ovat myös korostuneet. Yritysten motiivina on ollut estää uusien yritysten markkinoilletulo tai niiden tarkoituksena on ollut vallata markkinaosuutta kilpailijayrityksiltä. Tällainen käyttäytyminen on tyypillistä ns. kypsillä toimialoilla, joilla kysynnän kasvu perustuu markkinaosuuden valloittamiseen (Kinnunen 1991).

5) Erot tuotantokustannuksissa voivat myös kannustaa suoriin sijoituksiin. Viime vuosiin saakka sijoitukset ovat kuitenkin tapahtuneet valtaosaltaan samalla kustannustasolla toimivien maiden välillä. Viimeisen kahden vuoden aikana kehitysmaiden merkitys sijoitusten kohdemaina on voimakkaasti lisääntynyt. Teollisuusmaat ovat edelleen sijoittaneet suurimmaksi osaksi toisiin teollistuneihin maihin, mutta varsinkin Aasiaan ja siellä erityisesti Kiinaan, markkinat ovat vetäneet kehittyneiden maiden suoria sijoituksia puoleensa.

6) Tuotanto voi joskus olla sellaista, että vienti ei ole mahdollista. Näin on usein palvelualoilla, joissa kulutusta ja tuotantoa ei voida erottaa toisistaan (Haaparanta 1990). Esimerkkinä tällaisista ovat mm. monikansalliset hampurilaisketjut.

"Industrial Organisation" -näkökulmasta katsottuna tuotantoaan ulkomaille sijoittavat yritykset pyrkivät laskemaan transaktiokustannuksiaan. Etu syntyy siitä, että tuotantolaitokset ovat saman keskushallinnon alaisuudessa, jolloin transaktiokustannukset pienenevät. Myös tiedon myyminen yrityksestä toiseen aiheuttaa kustannuksia, koska yritysten voi olla vaikea päästä yhteisymmärrykseen tiedon todellisesta arvosta. Seurauksena on monimutkaiset sopimukset, joiden ylläpito on hankalaa ja kallista (Kinnunen, 1993).

Yritysten strategiana on usein ennen varsinaista suoraa sijoitusta ollut se, että ne ovat "testanneet" kohdemaan markkinat viennin avulla. Yritys on siten pyrkinyt välttämään osan niistä ongelmista, jotka syntyvät siirrettäessä tuotanto täysin tuntemattomille markkinoille.

2.2.2 Vertikaalisesti integroituneet monikansalliset yritykset

Vertikaaliset monikansalliset yritykset syntyvät lähes samoista syistä kuin horisontaaliset monikansalliset yritykset. Vertikaalisissa investoinneissa kansainvälistymisen perustana ei kuitenkaan ole yritysspesifinen osaaminen, vaan materiaaliset tuotantopanokset (Kinnunen, 1993). Horisontaalisia ja vertikaalisia sijoituksia tekevät yritykset poikkeavat toisistaan myös siinä, että vertikaalisesti integroituneet yritykset pyrkivät saamaan hallintaansa tuotantoketjun kokonaan tai osan siitä. Vertikaalisia suoria sijoituksia voidaan siten tehdä sekä eteen- että taaksepäin eli siirtyminen tuotantoketjussa tapahtuu joko korkeammalle tai alemmalle tasolle. Useimmiten yritykset tekevät sijoituksia kuitenkin taaksepäin, jolloin ne hankkivat omistukseensa esimerkiksi jonkin raaka-ainetta tuottavan yrityksen.

Syitä yrityksen vertikaaliseen integroitumiseen ulkomaille voivat olla:

- 1) Tarve turvata raaka-aineen saanti ja välttää samalla hintojen vaihtelusta syntyvää epävarmuutta.
- 2) Samoin kuin horisontaalisen integraation kohdalla, myös vertikaalisen integraation lähtökohdalla voivat olla strategiset syyt. Yrityksillä voi olla motiivina estää uusien yritysten tuleminen markkinoille. Hankkimalla hallintaansa tärkeät raaka-ainelähteet, yritys voi estää kilpailijoiden tuotannon laajentamisyrietykset.

2.2.3 Diversifioituneet monikansalliset yritykset

Viime vuosina diversifioituneiden yritysten määrä on kasvanut. Yrityksen halu laajeta täysin uudelle toimialalle selittynee yrityksen halusta jakaa riskiä, vaikka täysin uudelle alalle siirtyminen voi itsessään olla suuri riski. Toisaalta yritys ei ole riippuvainen yhden toimialan suhdannekehityksestä, vaan pystyy korvaamaan taantuvan toimialan tappiot kasvavan toimialan voitoilla.

2.2.4 Dunningin motivaatioon perustuva jaottelu

Cavesista poiketen Dunning (1993) on perustanut suorien sijoitusten jaottelun yrityksen motivaatioon laajentaa tuotantoaan ulkomaille. Hänen mukaansa suorat sijoitukset voidaan jakaa neljään ryhmään seuraavasti: (1) resurssihakuiset investoinnit, (2) markkinahakuiset investoinnit, (3) tehokkuushakuiset investoinnit ja (4) strategisia voimavaroja etsivät investoinnit.

2.2.5 Resurssihakuiset investoinnit

Resurssihakuisia investointeja tekevien yritysten motiivina on saada haltuunsa tiettyjä resursseja pienemmillä reaalikustannuksilla kuin kotimaassa tai yritysten päämääränä on ylipäätään saada käyttöönsä haluamiaan resursseja (vrt. Cavesin vertikaaliset investoinnit). Useimmiten resurssihakuisen yrityksen tytäryhtiön tuotanto menee vientiin ja tuotteiden kehittäminen tapahtuu teollistuneissa maissa. Resurssihakuisia investointeja tekevät yritykset Dunning jakaa kolmeen ryhmään seuraavasti: (1) Fyysisiä resursseja hakevat yritykset, (2) halpaa, kouluttamatonta tai vähän koulutettua työvoimaa hakevat yritykset ja (3) koulutettua työvoimaa hakevat yritykset.

Fyysisiä resursseja hakeviin yrityksiin luetaan ne, joiden päämääränä on minimoida kustannuksia ja varmistaa raaka-aineiden saanti. Luonnonvarat, joita nämä yritykset hakevat ovat esimerkiksi mineraalit, raaka-aineet ja maataloustuotteet. Fyysisiä resursseja hakeville investoinneille on tyypillistä, että ne vaativat suuria pääomainvestointeja ja ovat sidoksissa tiettyyn paikkaan.

Halpaa ja kouluttamatonta työvoimaa hakevat yritykset tulevat yleensä maista, joissa työvoimakustannukset ovat korkeita. Näiden yritysten tuotanto on työvoimavaltaista ja tuotteet ovat väli- tai lopputuotteita, jotka valmistetaan vientiin. Esimerkkeinä investointien kohdemaista ovat mm. Taiwan, Malesia ja Portugali.

Koulutettua työvoimaa hakevat investoinnit ovat syntyneet yrityksen tarpeesta saada haltuunsa teknologista osaamista, johtamistaitoa tai markkinointikykyä. Esimerkkeinä tällaisista

investoinneista ovat mm. Kaakkois-Aasian maiden (Korea ja Taiwan) ja USAn ja EUn korkean teknologian yritysten väliset yhteistyösopimukset sekä Iso-Britannian T&K-investoinnit Japaniin.

2.2.6 Markkinahakuiset investoinnit

Markkinahakuisia investointeja tekevät yritykset pyrkivät tarjoamaan tuotteitaan tai palveluksiaan valitsemalleen alueelle. Useimmissa tapauksissa yritykset ovat ennen suoria sijoituksia vieneet tälle alueelle, mutta muutokset kaupanesteissä (tullit), markkinoiden koossa ja kilpailijoiden toiminnassa aiheuttavat sen, että yritykselle on kannattavampaa siirtää tuotantoaan alueelle.

Dunning esittää neljä tärkeää syytä markkinahakuisille investoinneille: (1) Asiakkaiden ja alihankkijoiden siirtyessä uusille markkinoille yritys voi, säilyttääkseen liikesuhteensa, joutua siirtämään omaa tuotantoaan samoille markkinoille. (2) Yritys haluaa päästä lähelle markkinoita sopeuttaakseen tuotantonsa paikallisiin vaatimuksiin, jotta se pystyisi kilpailemaan kohdemaan omien yritysten rinnalla. (3) Yritykselle on edullisempaa tuottaa lähellä markkinoita, jos kuljetus- ja tuotantokustannukset ovat pienemmät kuin kotimaassa tuotettaessa. Päätös on voimakkaasti kiinni sekä yrityksen toimialasta että sijainnista. Jos tuotteiden kuljetuskustannukset ovat korkeat ja pienet tuotantomäärät ovat taloudellisesti kannattavia, yrityksen kannattaa toimia markkinoiden lähellä. Tapauksessa, jossa suurtuotannon edut kompensoivat suuretkin kuljetuskustannukset, kannattaa tuotanto pitää kotimaassa. (4) Yrityksen on maailmanlaajuisen tuotannon ja markkinastrategian vuoksi sijaittava fyysisesti niillä markkinoilla, missä sen kilpailijat toimivat (vrt. Cavesin horisontaalisten investointien edut vientiin nähden).

Markkinahakuisten investointien kautta saavutetut sijaintiedut (vrt. OLI-teoria) syntyvät mm. vientiä rajoittavien säädösten kiertämisestä ja alhaisemmista tuotantokustannuksista. Tytäryritykset käsitetään markkinaperusteisissa investoinneissa itsenäisinä tuotantoyksikköinä, kun tavallisesti tytäryrityksiä pidetään yhtenä osana yrityksen kansainvälistä tuotantoa. Itsenäisyydestä seuraa, että tuotanto joustaa nopeasti paikallisen kysynnän vaatimusten mukaisesti.

2.2.7 Tehokkuushakuiset investoinnit

Tehokkuutta hakevat investoinnit syntyvät tarpeesta rationalisoida markkinahakuiset ja resurssihakuiset investoinnit siten, että yrityksen hyöty ulkomaille hajautetusta tuotannosta olisi mahdollisimman suuri. Usein tehokkuutta etsivät yritykset ovat kokeneita ja suuria ja niiden tuotanto monipuolista. Ne pyrkivät hyötymään maittaisista eroista tuotannontekijöiden saatavuudessa ja hinnoissa. Tämä selittää sen, miksi yritykset tuottavat pääoma-, teknologia- ja informaatiointensiivisiä tuotteita teollistuneissa maissa ja työvoima- ja luonnonvaraintensiivisiä tuotteita kehitysmaissa. Tehokkuushakuisista investoinneista tuleva hyöty perustuu mm. keskitettyyn organisaatioon, suurtuotannon etuihin, riskin hajauttamiseen ja oppimisvaikutuksiin.

2.2.8 Strategisia voimavaroja etsivät investoinnit

Strategisia voimavaroja etsivä yritys pyrkii varmistamaan pitkän tähtäimen kilpailukykyään kansainvälisessä taloudessa. Hankittu voimavara voi olla yritys, tuotemerkki, T&K-toiminta, osaava työvoima jne. Investoinnin tarkoituksena voi olla myös kilpailijan investointien estäminen (Nuotio, 1993).

Investoinnin tehneen yrityksen tarkoitus ei ole päivittäin osallistua kohdeyrityksen johtamiseen, vaikka se pyrkiikin tuomaan omaa johtamisstrategiaansa ja organisaatorakennettaan yritykseen. Tärkein strategisten investointien motiivi on sen hyödyllisyys koko organisaatiolle, jonka yhtenä osana uusi investointikohde on. Näitä etuja ovat mm. uusien markkinoiden avautuminen, kasvava markkinavoima, lisääntyvän T&K-toiminnan synergiaedut ja vähenevät transaktiokustannukset.

Koska kaikkia investointeja ei voida sijoittaa edellä mainittuihin neljään tyyppiin, Dunning (1993) lisää kolme eri suorien sijoitusten motivaatiota edellä mainittujen lisäksi: (1) escape-investoinnit, (2) tuki-investoinnit ja (3) passiiviset investoinnit.

Escape-investoinnit ovat niin sanottuja "pako"-investointeja, jotka yritys tekee välttääkseen kotimaansa lainsäädännön rajoitteita. *Tuki-investoinnit* puolestaan tukevat muita tehtyjä investointeja, eivätkä ne todennäköisesti itsenäisesti tehtyinä olisi yritykselle kannattavia. Tällaisia ovat esim. kuljetuspalveluinvestoinnit. *Passiivisilla investoinneilla* tarkoitetaan sellaisia investointeja, joissa sijoittavalla yrityksellä tai sijoittavalla henkilöllä ei ole tarkoituksena osallistua hankittavan "yrityksen" johtamiseen. Passiiviset investoinnit voidaan jakaa investointeja tekevien mukaan kahteen ryhmään seuraavasti: a) yritysten ostamiseen ja myymiseen erikoistuneet institutionaaliset ryhmittymät ja b) pienet yritykset tai yksityiset henkilöt. Esimerkkinä passiivisista investoinneista ovat mm. kiinteistöinvestoinnit.

3. INTEGRAATIO, ULKOMAANKAUPPA JA KANSAINVÄLISTYMINEN - KATSAUS UUSIMPIIN TUTKIMUSTULOKSIIN

Samalla kun yritysten kansainvälistyminen on tullut yhä merkittävämmäksi osaksi maailmantaloutta, myös kansainvälistymisen tutkimus on kehittynyt ja laajentunut. Empiiristen tutkimusten ongelmana on lähes kaikissa maissa ollut aineistojen puutteellisuus. Tietojen kerääminen yksittäisistä yrityksistä on ollut hankalaa ja kallista eikä asiaa ylipäättään ole aikaisemmin nähty kovinkaan tärkeäksi. Varsinkin maittaiset vertailut ovat suuri ongelma erilaisten tilastointikäytäntöjen vuoksi. Tässä luvussa tarkastellaan viime vuosina tehtyjä kansainvälistymistutkimuksia. Merkittävä osa näistä tutkimuksista on tehty Ruotsissa, jossa yritysten kansainvälistymistä on tutkittu jo pitkään ja jonka kansainvälistymisaineisto on erittäin kattava.

3.1 Uusi toimialajako Heckscher-Ohlinilaisiin ja Schumpeterlaisiin

Braunerhjelm ja Oxelheim (1992) ovat tutkineet ruotsalaisella aineistolla integraation vaikutuksia yritysten ulkomaan ja kotimaan investointeihin. Tutkimuksessaan he jakavat yritykset kahteen päätoimialaan: Schumpeterlaisiin ja Heckscher-Ohlinilaisiin. Jaon perusteena on yritysten kilpailuedun perusteet eli ne erityisominaisuudet, joiden avulla yritys on kilpailukykyinen muihin yrityksiin nähden. Jos yrityksen kilpailuetu perustuu maakohtaiseen tuotannontekijään (esimerkiksi johonkin raaka-aineeseen), yritys luetaan Heckscher-Ohlinilaiseen toimialaan. Näille yrityksille on ominaista nojautua perinteiseen kaupan rakenteeseen, jossa tuotannontekijät eivät liiku yli kansallisten rajojen. Esimerkkinä Heckscher-Ohlinilaisista yrityksistä ovat suomalaiset paperialan yritykset. Niiden pääasiallinen voimavara on ollut kotimaan puuvarat sekä pitkä traditio paperin ja massan valmistuksessa.

Schumpeterlaiseen yritysryhmään luetaan ne yritykset, jotka perustavat kilpailuvoimansa erityyppiseen osaamiseen. Schumpeterlaiset yritykset korostavat innovaatioiden tärkeyttä sekä tuotantoprosessille että lopputuotteille. Korkean teknologian tuotteet ovat näiden yritysten valttina ja siten panostus T&K:hon on keskimäärin suurempaa kuin

Heckscher-Ohlinlaisilla yrityksillä. Tämän toimialan yrityksiä voidaan siten pitää ns. osaamisintensiivisinä yrityksinä.

Yritysten karkea jakaminen kahteen toimialaan ei kuitenkaan ole ollut yksiselitteistä, sillä yhdestä yrityksestä voidaan löytää sekä Schumpeterlaisia (S) että Heckscher-Ohlinlaisia (H) piirteitä. Nopea ja joustava tuotanto sekä pitkälle kehitetyt lopputuotteet ovat tärkeitä kilpailutekijöitä kaikissa yrityksissä. Tutkimus- ja kehitysinvestoinnit ovat siten tulleet osaksi lähes kaikkien toimialojen yritysten kokonaisinvestointeja. Ovathan esimerkiksi suomalaiset paperialan yritykset, jotka aikaisemmin mainittiin esimerkkinä H-toimialan yrityksistä, panostaneet merkittävästi tutkimustoimintaan kehittäessään yhdessä paperikoneteollisuuden kanssa nopeampia ja uusia paperilaatuja valmistavia koneita.

Braunerhjelm ja Oxelheim jakoivat aineistonsa kahteen periodiin. Ensimmäinen jakso koski aikaa vuodesta 1984 vuoteen 1987 ja toinen jakso aikaväliä 1988-1991. Aineistosta saadaan selvästi esiin se, että ruotsalaisten yritysten suorat sijoitukset ovat suuntautuneet vuoden 1987 jälkeen EUn alueelle. Sijoituksia EU:hun ovat tehneet varsinkin S-yritykset, joiden suorien sijoitusten määrä kaiken kaikkiaan vuonna 1991 oli kaksinkertainen H-yrityksiin nähden.

Suorien investointien työllisyysvaikutukset kotimaassa ovat Braunerhjelmin ja Oxelheimin mukaan päinvastaiset S- ja H-yrityksillä. Työllisyys kotimaassa oli periodin 1984-1991 aikana kasvanut H-yrityksillä, kun se puolestaan S-yrityksillä oli laskenut. Samoin investointien määrät kotimaassa ja ulkomailla noudattavat eri toimialoilla erilaista kehitystä. Heckscher-Ohlinlaiset yritykset noudattavat kotimaan ja ulkomaan investointien osalta samaa trendiä, kun Schumpeterlaisten yritysten investoinnit ulkomaille ovat puolestaan syrjäyttäneet kotimaisia investointeja. Mainitut tulokset pätevät pääasiassa vain EUn alueella, muualle suuntautuneissa investoinneissa kehitys poikkeaa esitetystä. Koska ruotsalaisten yritysten investoinnit suuntautuvat suurimmaksi osaksi EUn alueelle, voidaan tuloksia pitää pätevänä selityksenä ruotsalaisten yritysten investointikäyttäytymisestä.

Suomen osalta vastaavan tarkastelun on tehnyt Jussi Koivisto (1993). Hänen ongelmana on ollut suomalaisen aineiston toimialajaottelusta johtuvat ongelmat. Luokittelu Schumpeterlaisiin ja Heckscher-Ohlinlaisiin yrityksiin jää hieman karkeammaksi kuin ruotsalaisten tutkimuksessa.

Koiviston tulokset ovat kuitenkin lähellä ruotsalaisten saamia tuloksia. Suurimman osan ulkomaisista investoinneista olivat ruotsalaisten yritysten tavoin tehneet Schumpeterlaiset yritykset ja sijoitusten pääasiallinen kohde oli ollut EUn alueella. Ruotsalaisista tuloksista poiketen suomalaiset yritykset olivat suuntautuneet EUn alueelle jo ennen vuotta 1987.

3.2 Suorien sijoitusten vaikutukset sijoittajamaan vientiin

Roger Svensson (1993) on tutkinut ruotsalaisten yritysten suorien sijoitusten vaikutusta yritysten vientiin. Aikaisemmat tutkimukset ovat tukeneet oletusta, että ulkomainen tuotanto lisää kotimaassa toimivan emoyrityksen vientiä. Swedenborg (1979, 1982) on saanut ruotsalaisella aineistolla tuloksia, joiden mukaan ulkomaisen tuotannon kasvu 10 yksiköllä kasvattaa kotimaisen emoyhtiön vientiä 1 yksiköllä. Blomström et. al. (1988) aggregoivat yritystason aineiston toimialatasolle ja tutkivat sen avulla yritysten ulkomaisen tuotannon vaikutusta kotimaan vientiin. He päätyivät samaan lopputulokseen kuin Swedenborg eli ulkomaisella tuotannolla oli positiivinen vaikutus kotimaan vientiin.

Näiden tutkimusten ongelmana on se, että ne eivät ole tarkastelussaan ottaneet huomioon vientiä maihin, joissa yrityksellä ei ulkomaista tuotantoa ole ollut. Siten tytäryrityksen vientiä "kolmanteen maahan", jonne emoyritys on aikaisemmin mahdollisesti vienyt, ei ole otettu huomioon arvioitaessa ulkomaisen tuotannon vaikutuksia emoyrityksen vientiin. Svensson (1993) on omassa tutkimuksessaan ottanut myös tämän vaikutuksen huomioon ja saanutkin aikaisemmista poikkeavia tuloksia.

Svensson estimoit tutkimuksessaan kolme mallia. Mallit poikkeavat toisistaan sen mukaan, onko mallissa otettu huomioon tytäryrityksen vienti ympäröiviin maihin vai pelkästään tuotanto sen kotimarkkinoille. Mallista ja muuttujista riippumatta tulokset ovat hyvin samankaltaiset. Tytäryritysten tuotanto on selvästi vähentänyt emoyrityksen lopputuotteiden vientiä niin kohdemaahan kuin ympäröiviinkin maihin. Vaikka emoyhtiön välituotevienti on kasvanut tytäryritykseen tuotannon kasvaessa, ei se ole kompensoinut menetettyä lopputuotevientiä.

Svenssonin tarkastelu koskee pelkästään ulkomaisen tuotannon vaikutuksia emoyhtiön vientiin, mutta luonnollisesti ulkomailla toimivat tytäryritykset vaikuttavat muidenkin kotimaan yritysten kuin vain emoyhtiön vientiin. Siten ulkomaisen tuotannon vaikutukset vientiin ovat luultavasti suuremmat kuin Svenssonin tulokset osoittavat. Merkittävää on kuitenkin se, että ulkomaisesta tuotannosta seuraava kotimaan viennin lasku johtanee hyvinvoinnin laskuun kotimaan taloudessa. Siten kehitys, joka yrityksen näkökulmasta on kannattavaa, ei välttämättä ole yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta suotuisa.

Vientiä ruotsalaisista tytäryrityksistä ovat tutkineet Andersson ja Fredriksson (1993). Heidän tutkimuksessaan on selvitetty sitä, miten yrityksen valitsema kansainvälistymisstrategia, sen tietyt ominaisuudet (mm. T&K-intensiivisyys), tytäryrityksen ominaisuudet (mm. sijainti, koko jne.) vaikuttavat tytäryrityksen tuotannon jakautumiseen vientiin ja tuotantoon kotimarkkinoille. Andersson ja Fredriksson päätyvät aikaisemmista tutkimuksista poikkeavaan tulokseen. Heidän mukaansa korkea kansainvälistymisaste ja horisontaalinen kansainvälistyminen eivät korreloi merkittävästi keskenään. Tutkimuksessa ei myöskään saatu tukea käsitykselle, jonka mukaan vertikaalinen integraation ja tytäryrityksen vienti muihin maihin kuuluisivat yhteen. Tulokset ovat osaltaan ristiriidassa aikaisempien tulosten kanssa, joissa yritysten kansainvälistyminen on pääasiallisesti ajateltu tapahtuvan horisontaalisesti. Viime vuosina sijoitukset kehitysmaihin ovat kuitenkin kasvaneet voimakkaasti ja siten vertikaalisen kansainvälistymisen merkitys varmasti voimistuu. Laajeneminen on tosin ollut voimakkainta Aasian alueelle, jossa kiinnostuskohteena eivät ole olleet vain runsaat raaka-ainevarat ja halpa työvoima - joiden ajatellaan olevan kannustimena vertikaalisiin investointeihin - vaan myös kasvavat markkinat valmiille tuotteille.

3.3 Teknologian siirtyminen tytäryritykseen

Kansainvälistä teknologiansiirtoa on aikaisemmin tutkittu joko makro- tai toimialatasolla. Gunnar Fors on tutkimuksessaan (1993) selvittänyt yritysten välistä teknologian siirtymistä yli kansallisten rajojen. Hänkin on käyttänyt aineistonaan ruotsalaisia monikansallisia teollisuusyrityksiä vuosilta 1965-1990.

Forsin aineiston mukaan tutkimus- ja kehitystyön tuloksena syntynyttä teknologiaa siirtyy monikansallisen yrityksen hallusta sen tytäryritykselle. Vuosien 1965 ja 1990 välisenä aikana teknologiasiirron ansiosta tytäryritysten jalostusarvon kasvu oli Forsin mukaan prosenttiyksikön verran enemmän kuin ilman siirtoa. Tulosten mukaan myös tytäryrityksen oma T&K-toiminta vaikuttaa teknologian siirtoon. Tutkimustoimintansa ansiosta tytäryrityksellä on paremmat valmiudet omaksua uutta tietoa ja teknologiaa ja siten emoyhtiön hallussa oleva tietämys kulkeutuu nopeasti tytäryrityksiin. Teknologian siirtoon vaikuttavat positiivisesti myös tytäryrityksen vertikaaliset investoinnit ja tytäryrityksen ikä. Nuorilla yrityksillä on uudempi, joustavampi organisaatio vanhempiin yrityksiin nähden ja siten uuden teknologian omaksuminen on nopeampaa. Forsin tulosten mukaan teknologian siirtyminen on ollut pääosin yhdensuuntaisia: Ruotsissa sijaitsevista yksiköistä ulkomaisiin tytäryhtiöihin.

3.4 Ulkomaisen tuotannon vaikutus kotimaan tuotannolliseen rakenteeseen

Lars Oxelheimin ja Robert Gärtnerin (1994) tutkimuksessa tarkastellaan kansainvälistymisen vaikutusta pohjoismaisissa suurissa pörssiyrityksissä. Tutkimuksessa on kustakin maasta kymmenen suurinta pörssiyritystä jalostusarvon mukaan luokiteltuna. Lähtökohtana on vuosi 1982, jota verrataan vuoteen 1992. Oxelheim ja Gärtner ovat katsoneet, miten näiden kymmenen yrityksen koko jalostusarvo ja jalostusarvo kotimaassa on muuttunut tarkasteluperiodina. Myös yritysten siirtymistä toimialalta toiselle on periodin aikana seurattu. Toimialojen perusteella yritykset on jaettu korkean teknologian yrityksiin ja matalan teknologian yrityksiin.

Tutkimuksen mukaan kaikki 40 yritystä olivat kansainvälistyneet periodin aikana voimakkaasti. Jokaisen yrityksen kohdalla ulkomainen jalostusarvo oli kasvanut voimakkaammin kuin jalostusarvo kotimaassa. Tämä ei välttämättä ole tarkoittanut sitä, että kotimaan toiminta näissä yrityksissä olisi supistunut enemmän kuin toiminta keskimäärin kotimaassa. Esimerkiksi Suomessa ja Norjassa yritykset olivat kasvaneet kotimaassa nopeammin kuin teollisuus yleensä. Ruotsissa ja Tanskassa jalostusarvo kotimaassa oli tutkimuksen yrityksissä kasvanut vähemmän kuin näiden maiden teollisuudessa yleensä.

Yritysten osaamisintensiivisyyttä on tutkimuksessa mitattu sen mukaan, kuuluuko yritys tutkimusintensiiviseen S-toimialaan vai matalan tutkimusintensiivisyyden H- toimialaan (ks. luku 3.1) Lisäksi on katsottu kuinka paljon näiden toimialojen jalostusarvo osuus on teollisuuden jalostusarvosta. Oxelheim ja Gärtner päätyvät tulokseen, jonka mukaan ruotsalaisten ja norjalaisten yritysten osaamisintensiivisyys on tarkastelujakson aikana pudonnut, suomalaisilla yrityksillä säilynyt ennallaan ja tanskalaisilla hieman noussut. Siten heidän hypoteesinsa siitä, että sijoitukset ulkomaille vetävät mukanaan myös osaamisintensiiviset toiminnot näyttäisi pitävän paikkansa Ruotsin ja Norjan kohdalla.

Oxelheimin ja Gärtnerin tutkimuksen ongelmana on pieni otos kunkin maan suurista yrityksistä sekä se, että he ovat käyttäneet pelkästään pörssiyrityksiä. Esimerkiksi Suomen kohdalla jalostusarvoltaan maamme suurin yritys Neste puuttuu kokonaan heidän tutkimuksestaan. Myös heidän käyttämänsä mittari ei kerro todellisuudessa paljoakaan yritysten osaamisintensiivisyydestä.

3.5 Yrityksen kansainvälistymisstrategian valinta

Yritysten valitsemalla kansainvälistymisstrategialla on tähän saakka pääasiassa tarkoitettu horisontaalista tai vertikaalista tapaa kansainvälistyä. Luokitus on perustunut toimialoihin eli onko yritys sijoittanut samalle toimialalle kuin missä se itse pääasiallisesti toimii vai onko yritys esimerkiksi strategisista syistä sijoittanut jollekin muulle toimialalle.

Yritysten laajeneminen ulkomaille voi tapahtua joko ns. "greenfield"-investointien avulla tai olemassa olevan yrityksen ostamisen kautta. Greenfield-investoinnissa riskiä pidetään suurempana kuin hankittaessa jo olemassa oleva yritys. Kuitenkin odotettavissa olevat tuotot greenfield-investoinneissa ovat yleensä suuremmat kuin yritysostoissa. Yritysten erityisominaisuudet vaikuttavat siihen, kumman strategian yritys valitsee. Kansainvälistymisteorioiden mukaan erityisosaamista tarvitaan, jotta ylipäättään pystytään menestymään kansainvälisillä markkinoilla. Viime vuosina yritysostojen merkitys on selvästi kasvanut greenfield-investointeihin nähden.

Thomas Andersson ja Roger Svensson (1994) ovat tutkimuksessaan ruotsalaisella suuryritysaineistolla selvittäneet, mitkä syyt vaikuttavat yritysten valitsemaan kansainvälistymisstrategiaan. Alkuoletuksena on, että yritys on jo päättänyt tehdä suoran sijoituksen, mutta toimintatapaa ei vielä ole valittu. Toimintatavan valinta riippuu siitä, millaista yrityksen erityisosaaminen on. Andersson ja Svensson ovat tutkimuksessaan jakaneet yritysten erityisosaamisen joko organisointi- ja johtamistaitoon tai teknologiseen osaamiseen.

Andersson ja Svensson ovat analysoineet yritysten kansainvälistymiskäyttäytymistä siten, että heidän mallissaan selitettävänä muuttujana on sijoitustapa, joka voi saada arvon nolla greenfield-investoinneissa ja yksi muussa tapauksessa. Selittäjinä mallissa on muuttujia, joista osa liittyy organisointikykyyn (esim. aikaisempien teollisuustytäryritysten määrä) ja osa teknologiseen osaamiseen (R&D-intensiteetti). He saivat tulokseksi, että teknologinen osaaminen rohkaisee yrityksiä greenfield-investointeihin ja organisointikyvyt puolestaan antavat paremmat valmiudet yritysosiin.

Suorien sijoitusten vaikutuksista sijoittaja- ja kohdemaan talouteen ei voida antaa yksiselitteistä vastausta. Vaikutukset ovat riippuvaisia maa-, yritys- ja toimialakohtaisista tekijöistä, investointien ajoituksesta sekä yritysten motiiveista. Pitkän ja lyhyen aikavälin vaikutukset voivat myös poiketa toisistaan.

Kirjallisuudessa ulossuuntautuvien sijoitusten vaikutukset sijoittajamaahan ja sisäänpäin suuntautuvien sijoitusten vaikutukset kohdemaahan erotellaan toisistaan. Selkeitä, vertailukelpoisia tutkimustuloksia sijoitusten taloudellisista vaikutuksista kohdemaahan ja sijoittajamaahan ei kuitenkaan ole olemassa, joten vaikutusten suuruus ja suuntakin ovat osittain arveluun perustuvia.

3.6 Suorien sijoitusten vaikutuksista

3.6.1 Suorien sijoitusten vaikutus investointeihin

Yksi tärkeimmistä suorien sijoitusten kokonaistaloudellisista vaikutuksista on niiden vaikutus sijoittajamaan sekä sijoituskohteena olevan maan tuotannollisiin investointeihin. Ongelmana on ollut selvittää kasvattavatko vai laskevatko ulkomaiset sijoitukset kohtemaan omia tuotannollisia investointeja ja mikä niiden vaikutus on sijoittajamaan kotimaisiin tuotannollisiin investointeihin.

Suorien sijoitusten ja investointien väliset yhteydet on jaettu kolmeen hypoteesiin (Caves 1982):

1) *Klassisessa hypoteesissa* oletetaan, että pääoman siirtyminen maasta toiseen vaikuttaa sekä kotimaan että ulkomaan pääomakantaan. Sijoitukset laskevat pääomakantaa kotimaassa ja nostavat pääomakantaa ulkomailla.

2) *Käänteisen klassisen hypoteesin* mukaan suorilla sijoituksilla ei ole vaikutusta kummankaan maan pääomakantaan. Monikansallisen yrityksen investoidessa kohteeseen, johon myös kotimaiset yritykset olivat suunnitelleet investoivansa, saattaa laskea kotimaisia investointeja. Tällöin pääomakanta kotimaassa säilyisi samana. Vastaavasti osa monikansallisen yrityksen kotimaisista investoinneista jää tekemättä, jolloin muut yritykset voivat käyttää tilaisuutta hyväkseen.

3) *Antiklassisessa hypoteesissa* kotimaan pääomakanta ei muutu, mutta ulkomaan pääomakanta kasvaa. Hypoteesin mukaan kotimaiset ja ulkomaiset sijoitukset ovat toisistaan riippumattomia.

Mainitun kolmen hypoteesin lisäksi voidaan esittää neljäs hypoteesi (Haaparanta 1990), jota Haaparanta kutsuu *ekspansiohypoteesiksi*. Sen mukaan suorat sijoitukset kasvattavat pääomakantaa pitkällä aikavälillä sekä kohde- että lähtömaassa, koska mahdollisuudet suorien sijoitusten tekemiseen parantavat yritysten kannattavuutta (Koizumi ja Kopecky, 1980).

Kansainvälistymisen teorit eivät vastaa kysymykseen, mikä hypoteeseista kuvaisi parhaiten suorien sijoitusten vaikutusta pääomanmuodotukseen. Teorit selittävät yksittäisen yrityksen käyttäytymistä, mutta yritysten välinen vuorovaikutus ja yrityksen ja muiden talousyksiköiden väliset suhteet jäävät vähälle huomiolle (Haaparanta, 1990).

Yritystostoina tehtyjen suorien sijoitusten ei periaatteessa tarvitse vaikuttaa millään tavoin kohdemaan tuotannollisen pääoman muodostukseen, jos sijoituksen tarkoituksena ei ole poistaa kilpailijaa markkinoilta. Sijoituksen seurauksena ei yrityksen toiminta välttämättä muutu, ainoastaan pääoman omistus. Yritystostolla voi kylläkin olla muita vaikutuksia, esimerkiksi uuden teknologian siirtyminen yrityksen käyttöön ja uusien ulkomaisten rahoitusmahdollisuuksien hyödyntäminen. Nämä voivat tulevaisuudessa vaikuttaa yrityksen investointeihin.

Empiiriset tutkimukset näyttäisivät tukevan oletusta, että tuotannollinen pääoma kasvaisi kohdemaassa suorien sijoitusten ansiosta, vaikka maan omat yritykset vähentäisivät tuotannollisia investointejaan.

Sijoituksia tekevissä maissa on pelätty ulkomaisten investointien vaikuttavan kielteisesti kotimaiseen taloudelliseen kasvuun. Pääoman on pelätty karkaavan maasta ja aiheuttavan mm. työttömyyden kasvua. Empiiriset tutkimukset antavat kuitenkin ristiriitaisen kuvan sijoitusten vaikutuksesta. Yhdysvaltalaisella aineistolla tehdyt tutkimukset puoltavat pelkoa kotimaisen pääomakannan pienenemisestä, mutta ruotsalaisen Swedenborgin tutkimusten mukaan sijoituksilla ei näyttäisi olevan kielteistä vaikutusta ainakaan emoyrityksen tuotantoon kotimaassa. Toisaalta Svensson (1993) sai ruotsalaisella aineistolla tuloksia, joissa emoyhtiöiden vienti pieneni tytäryhtiöiden viennin laajetessa lähimarkkinoille.

3.6.2 Vaikutus työmarkkinoihin

Suorien sijoitusten vaikutukset työllisyyteen syntyvät mm. pääomakannassa tapahtuvien muutosten kautta. Pääomakannassa tapahtuvat heilahtelut saattavat aiheuttaa työllisyyteen samansuuntaisen heilahduksen eli työttömyys kasvaa, jos pääomakanta laskee. Juuri

mahdolliset negatiiviset vaikutukset työllisyyteen ovat aiheuttaneet eniten keskustelua maissa, joiden yritykset ovat voimakkaasti investoineet ulkomaille. Pääoman siirtymisen pois maasta on pelätty aiheuttavan työttömyyttä. Edellisessä jaksossa todettiin, että empiiriset tutkimukset ovat pääosin tukeneet väitettä, että tuotannollinen pääoma ei vähene sijoituksia tekevissä maissa. Siten sijoitusten vaikutus työttömyyden kasvuun olisi aiheeton. Toisaalta uusimpien tutkimusten mukaan (Svensson, 1993) suorien sijoitusten vaikutukset emoyhtiön vientiin ovat negatiiviset, jonka seurauksena vaikutukset työllisyyteen olisivat myös negatiiviset. Svenssonin tutkimus käsittelee kuitenkin ainoastaan suorien sijoitusten vaikutusta emoyhtiön vientiin. Tutkimus ei selvitä, miten talouden ei-kansainvälistyneille yrityksille käy. Monikansallisten yritysten investoinnit ulkomaille ovat saattaneet parantaa kotimaahan jäävien yritysten kilpailuasemaa mm. vähentämällä kilpailua kotimaisista investoinneista. Myöskään muualla tehdyt empiiriset tutkimukset eivät tue väitettä, että pääoma ja työpaikat pakenisivat sijoitusten perässä ulkomaille.

Sijoitusten kohdemaissa suorien sijoitusten työllisyysvaikutukset eivät myöskään ole yksiselitteiset. Jos asiaa katsotaan sijoittajamaan näkökulmasta, jossa pääoman ja tuotannon siirto ulkomaille vähentäisi sen omaa työllisyyttä, vaikutuksen pitäisi kohdemaassa olla positiivinen, koska sen pääomakanta todennäköisesti nousisi. Samoin, jos yritys onnistuu kasvattamaan sijoituskohteena olevan maan kulutuskysyntää ja kilpailijoidensa innovointitehokkuutta, työllisyysvaikutusten pitäisi olla myönteisiä (Dunning, 1993). Toisaalta, jos yrityksen tuoma uusi teknologia onkin työtäsäästävää tai jos tarkoitus on poistaa kilpailija markkinoilta, vaikutus voi kääntyä negatiiviseksi.

Pitkällä ja lyhyellä aikavälillä investointien vaikutukset voivat kuitenkin olla päinvastaiset. Ulkomaisen yrityksen pyrkimys parantaa tytäryrityksen kilpailuasemaa voi lyhyellä aikavälillä kasvattaa työttömyyttä, mutta pitkällä aikavälillä vaikutus voi kääntyä päinvastaiseksi. Samalla toimialan parantunut kilpailuasema voi kohentaa toimialan muiden yritysten kilpailuasemia ja siten kasvattaa työllisyyttä koko toimialalla (Nuotio, 1994). Haaparannan mukaan suorilla sijoituksilla ei periaatteessa ole mitään vaikutusta työllisyyteen pitkällä aikavälillä, jos palkkataso sopeutuu työmarkkinoilla niin, että täystyöllisyys säilyy. Tuolloin suorat sijoitukset saattavat vaikuttaa tulonjakoon (Haaparanta, 1990). Neven on tutkinut artikkelissaan markkinoiden yhdyntymisen vaikutuksia tuotantokustannusten eroihin eri maiden välillä

(Neven, 1990). Hänen mukaansa keskituntipalkkojen erot ovat eri maiden välillä kaventuneet Euroopan yhdentymisen myötä. Tämä osoittaisi sen, että suorilla sijoituksilla ei ainakaan pitkällä aikavälillä olisi ensisijaista vaikutusta tulonjakoon. Toisaalta tuotannontekijähinnat määräytyvät osittain sen mukaan miten niitä on maassa saatavilla. Jos työvoiman kysyntä on suurta ja tarjonta ei kata kaikkea kysyntää, reaali-palkat nousevat.

Ulkomaalaisomistukseen on liittynyt pelko työehtojen ja työntekijöiden vaikutusmahdollisuuksien huononemisesta. Pelko on osittain aiheeton, sillä myös monikansallisten yritysten päämääränä on kasvattaa voittoja, jolloin työntekijöiden neuvottelu-asema saattaa muodostua hyväksi (Haaparanta, 1990). Toisaalta monikansalliset yritykset voivat olla herkempiä siirtämään tuotantoaan muualla sijaitseviin tuotantolaitoksiinsa. Kuitenkaan ero kotimaisten ja ulkomaisten yritysten välillä ei välttämättä ole niin merkittävä kuin ensiksi voisi olettaa: myös kotimaiset yritykset voivat siirtää tuotantoaan ulkomaille halvemman työvoiman perässä. Tästä esimerkkinä suomalaisten yritysten investoinnit Viroon, jonne tuotantoaan ovat siirtäneet mm. perinteisesti hyvin työvoimavaltaiset elintarvike- ja tekstiilialan yritykset. Tuotantolaitosten perustamiselle Viroon löytyy toki muitakin syitä (koko Baltian markkinoiden hoitaminen Viroota käsin mm. kuljetuskustannusten säästämiseksi), mutta säästöt työvoimakustannuksissa on varmasti yksi merkittävimmistä motiiveista.

3.6.3 Suorat sijoitukset ja T&K-investoinnit

Yritysten kansainvälistymisen ja tutkimus- ja kehitysinvestointien suuruuden on todettu kulkevan käsikädessä. Yrityksen kansainvälistymiselle tärkeät O-edut syntyvät erityisosaamisesta, joka puolestaan saavutetaan tutkimuksen ja tuotekehityksen avulla. Muun muassa Swedenborg (esim. 1982, 1989) on ruotsalaisella aineistolla osoittanut T&K-toimintaa harjoittavien yritysten kansainvälistyvän muita yrityksiä enemmän. Ruotsalaisten yritysten osalta Fors ja Svensson (1994) päätyvät samaan lopputulemaan, mutta he korostavat myös kansainvälistymisen päinvastaista vaikutusta eli monikansallisten yritysten kykyä investoida muita yrityksiä enemmän T&K:hon. Toki muutkin yrityksen ominaisuudet, kuten koko ja toimiala, vaikuttavat yrityksen menestymiseen kansainvälisillä markkinoilla, mutta

T&K-toiminta näyttäisi kuitenkin olevan yksi merkittävimmistä vaatimuksista kansainvälistyvälle yritykselle.

3.6.3.1 Suorien sijoitusten vaikutukset kohdemaan teknologiseen kehitykseen

Suorien sijoitusten vaikutukset kohdemaahan riippuvat ainakin jossakin määrin siitä, onko kohdemaata kehitys- vai teollisuusmaa. Kehitysmaiden oma teknologinen kehitys on hidasta ja teknologian taso alhainen. Kilpailu ylipäätään ei ole kehitysmaissa niin kovaa kuin teollistuneissa maissa, joten yritykset ovat kehitysmaissa ehkä valmiimpia jakamaan tietämystään muille yrityksille. Tästä on seurauksena, että kehitysmaiden yritykset hyötyvät enemmän suorien sijoitusten kautta syntyvästä teknologian siirrosta kuin teollistuneiden maiden yritykset. Osoituksena kehittyneiden maiden haluttomuudesta jakaa tietämystään samalla teknologian tasolla oleville maille on yritysten sisäisen kaupan kasvu. Tämä johtunee osittain yritysten haluttomuudesta käyttää paikallisia yrityksiä ulkomaisen tuotantonsa alihankkijoina (Haaparanta, 1990). Toisaalta paikallisen työvoiman käyttö mahdollistaa monikansallisen yrityksen erityisosaamisen osittaisen siirtymisen kohdemaan yrityksille. Fors (1993) on todennut, että teknologian siirtymisen ansiosta ruotsalaisten monikansallisten yritysten tytäryhtiöiden kokonaistuottavuuden kasvu nopeutuu vuosittain noin yhden prosenttiyksikön verran.

Vaikka teknologiaa siirtyy monikansallisen yrityksen mukana kohdemaahan, ei se yksin riitä uuden tiedon soveltamiseen. Kohdemaan yrityksillä täytyy itsellään olla valmiudet käyttää uutta teknologiaa. Valmiudet teknologian soveltamiseen saavutetaan omalla T&K-toiminnalla ja työntekijöiden kouluttamisella. Suorien sijoitusten vaikutus kohdemaan T&K-toiminnan aktiivisuuteen näyttäisi siten olevan positiivinen. Toisaalta, koska ei ole olemassa tietoa siitä, miten kohdemaan yritykset ilman monikansallisen yrityksen vaikutuksia olisivat oman tutkimustoimintansa järjestäneet, sijoitusten vaikutuksista kohdemaan T&K-toiminnan tasoon on vaikea varmuudella sanoa mitään.

3.6.3.2 Suorien sijoitusten vaikutukset kotimaan teknologiseen kehitykseen

Koska kansainvälistymisen ehtona on tutkimustoiminnan kautta syntyvä erityisosaaminen, suorien sijoitusten vaikutus kotimaan teknologiseen kehitykseen on yleensä positiivinen.

Suuret investoinnit T&K:hon nostavat maan yritysten teknologista osaamista ja siten kasvattavat niiden kilpailukykyä. Toisaalta yritysten kansainvälistyminen ei ole ollut pelkästään tuotannollista kansainvälistymistä, vaan yritykset ovat siirtäneet myös tutkimustoimintaansa ulkomaisiin tytäryrityksiin. Muun muassa Pearcen (1989) sekä Fors & Svenssonin tutkimukset osoittavat, että T&K-yksiköiden siirtymien ulkomaille on vasta 1980-luvun lopulla ollut merkittävää.

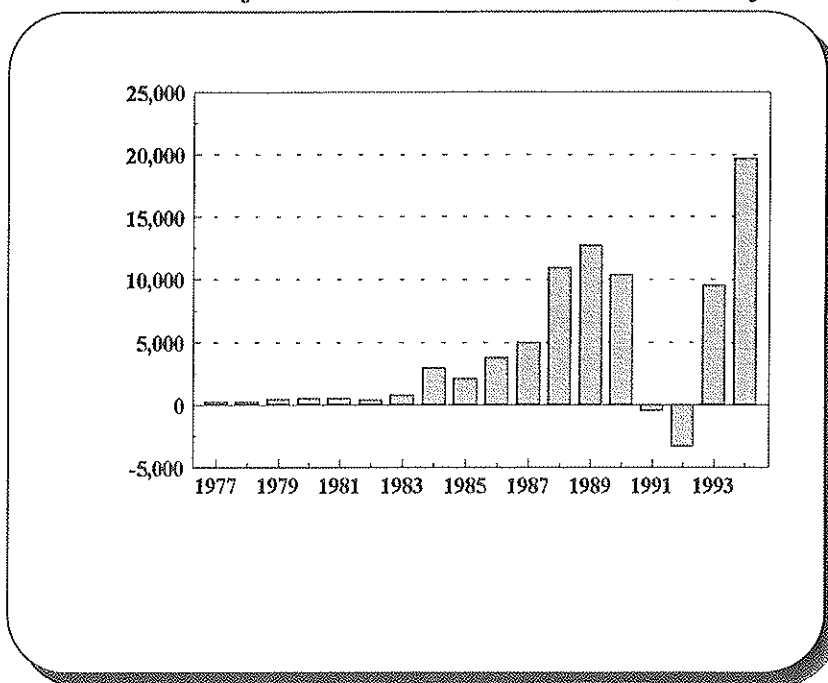
Syynä T&K-toiminnan kansainvälistymiseen voidaan pitää mm. lyhyempiä tuotantosyklejä ja T&K-toiminnan kohteen muuttumista. Ennen T&K-toiminnan tarkoitus oli palvella paikallisia tarpeita sekä kehittää jo olemassa olevia tuotteita. Nykyisin tutkimustoiminta palvelee kasvavassa määrin ulkomaisia tytäryrityksiä ja toiminnan tarkoituksena on uusien tuotteiden kehittäminen (Fors&Svensson, 1994). Myös paikalliset markkinat tuntevan ammattitaitoisen työvoiman käyttö T&K-yksiköissä on noussut merkittäväksi eduksi kiristyneessä kilpailutilanteessa.

Teknologiayksiköiden siirtäminen ulkomaille voi aiheuttaa kotimaisen teknologisen kehityksen hidastumista. Toisaalta tieto kulkeutuu tytäryrityksistä suoraan emoyrityksien käyttöön, jolloin teknologian taso ei kotimaassa laske välttämättä lainkaan. Ainoa merkittävä häviö kotimaalle näyttäisi olevan T&K-yksiköiden ammattitaitoisen työvoiman mahdollinen siirtyminen ulkomaille.

4. SUOMALAISTEN YRITYSTEN KANSAINVÄLISTYMINEN

Suomalaisten yritysten kansainvälistyminen on varsin uusi ilmiö verrattuna esimerkiksi jo vuosikymmeniä aikaisemmin voimakkaasti kansainvälistyneisiin ruotsalaisiin yrityksiin. Vielä 1970-80-lukujen taitteessa suomalaisten yritysten ulkomaantoiminta oli melko vaatimatonta, vaikkakin 70-luvun lopussa ulkomailla toimi lähes tuhat suomalaista yritystä (Kinnunen, 1991). Laajemmassa mittakaavassa yritysten pääoman vienti alkoi 80-luvun alussa ja kasvoi voimakkaimmin vuosikymmenen jälkipuoliskolla. Yleisestä taloudellisesta kehityksestä johtuen yritysten ulkomaiset sijoitukset laskivat 1990-luvulle tultaessa, mutta ovat sen jälkeen jälleen vilkastuneet selvästi (ks. kuvio 4.1).

Kuvio 4.1. Suorat sijoitukset Suomesta ulkomaille, milj. mk, virta 1977-1994*

* uudelleen sijoitetut voitot on laskettu mukaan

Lähde: Suomen Pankki

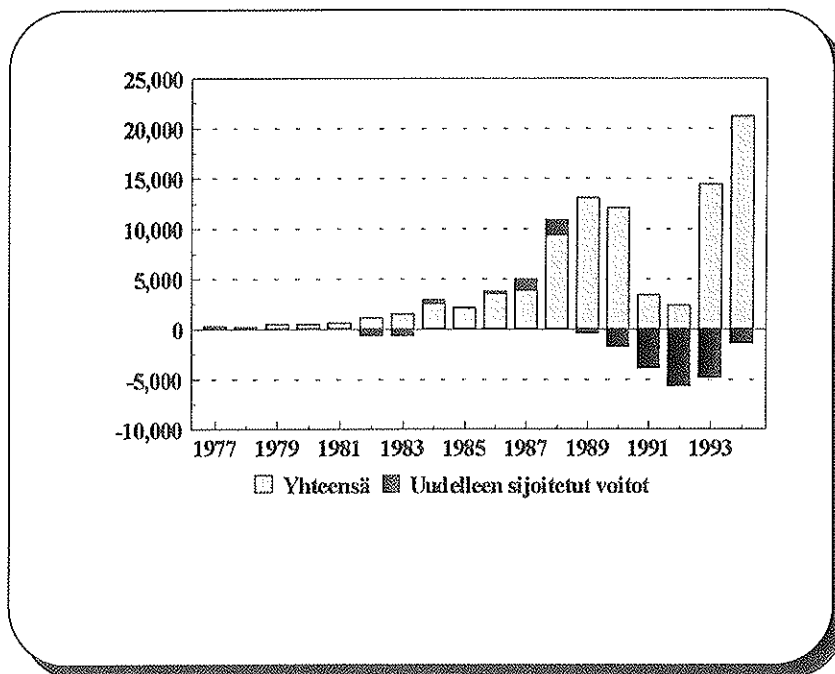
Verrattuna yritysten muuhun taloudelliseen toimintaan 1980-luvulla oli suomalaisten yritysten ulkomaantoiminnan kasvu ripeää. Jos yritysten vuosittaiset suorien sijoitusten virrat

suhteutetaan yritysten kotimaisten investointien arvoon, kasvoivat ulkomaiset investoinnit vuodesta 1985 vuoteen 1990 runsaasta 5 prosentista 20 prosenttiin (Kinnunen, 1991). Investoinneista valtaosa oli yritysostoja ja ne kohdistuivat suurimmaksi osaksi samalle toimialalle (horisontaalinen kasvu) kuin millä yritys kotimaassa toimi.

Yritysten ulkomaantoiminnan onnistumista on yleisesti pidetty heikkona. Tehdyt sijoitukset ovat tuottaneet kotimaassa toimivalle emoyritykselle vain vähän voittoja. Kuviosta 4.2 nähdään tehtyjen investointien ja uudelleen sijoitettujen voittojen suhde. Suurimmaksi osaksi uudelleen sijoitettuja voittoja ei ole ollut tai ne ovat olleet negatiivisia. Kinnunen (1991) on tutkinut yritysten ulkomaantoiminnan kannattavuutta käyttäen mm. yritysten tilinpäätöstietoja apuna. Hänen selityksensä mukaan yritysten menestyminen ulkomailla oli huonompi kuin kotimaassa, mutta jos tarkastelu tehdään konsernitasolla, menestyivät kansainvälistyneet konsernit hieman muita paremmin.

Kuvio 4.2 Suomalaisen yritysten suorat sijoitukset* sekä uudelleen sijoitetut voitot, virrat, milj. mk

* uudelleen sijoitettuja voittoja ei ole otettu huomioon

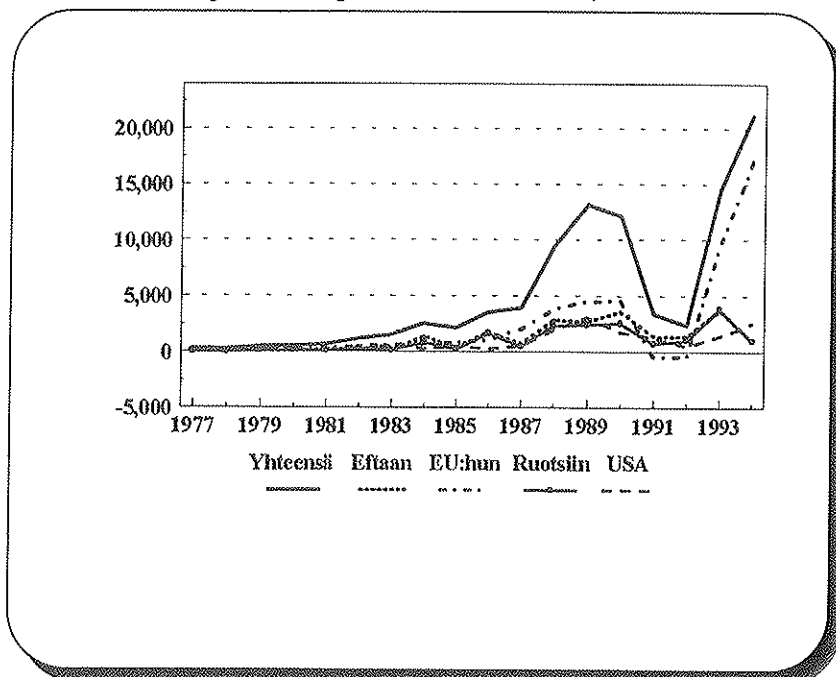
Lähde: Suomen Pankki

4.1 Investointien alueittainen jakautuminen

Suomalaisten yritysten investointikäyttäytyminen on ollut hyvin samankaltaista kuin se keskimäärin on teollistuneiden maiden yrityksissä ollut. Ulkomaantoiminnan laajeneminen on tapahtunut horisontaalisesti ja investoinnit ovat kohdistuneet ennestään esimerkiksi viennin kautta tutuiksi tulleille markkinoille.

Suomalaiset suorat sijoitukset ovat siten kohdistuneet pääasiassa EU- ja Efta-maihin. Sijoitukset Efta-alueelle ovat valtaosaltaan olleet sijoituksia Ruotsiin. Vuonna 1993 Ruotsin osuus Suomen Efta-alueelle suuntautuneista sijoituksista oli 71%. Suurin osa ulkomaisista investoinneista kohdistui kuitenkin koko 80-luvun ajan EUn alueelle (ks. kuvio 4.3) Tässä suomalaiset yritykset poikkeavat mm. ruotsalaisista, joiden suorat sijoitukset Yhdysvaltoihin olivat 80-luvun alkupuolella suuremmat kuin EUn alueelle. Vasta epävarmuus Euroopan yhdentymisestä muutti ruotsalaisten yritysten investointipolitiikkaa.

Kuvio 4.3 Suorien sijoitusten jakauma alueittain, virrat*

* ei sisällä uudelleen sijoitettuja voittoja

Lähde: Suomen Pankki

Kuviosta 4.3 nähdään, miten suorien sijoitusten varsinainen kasvu alkoi 1980-luvun keskivaiheilla. 1990-luvulle tultaessa investoinnit kuitenkin putosivat rajusti yleisen taloudellisen laman myötä. Tuolloin ulkomaiset sijoitukset laskivat 80-luvun alkupuolen tasolle. Uusi voimakas kasvu alkoi 1993 ja investoinneissa on pikku hiljaa saavutettu 80-luvun huippuvuosien taso. Kasvu on edelleen ollut voimakkainta EUn alueelle ja vuonna 1993 yli 70% suomalaisten yritysten ulkomaisista sijoituksista kohdistui sinne. Syynä sijoitusten EU-keskeisyyteen on ollut mm. yritysten epävarmuus Suomen EU-ratkaisusta. Epävarmuus siitä, liittykö Suomi Euroopan yhteisöön vai ei, sai yritykset varmistamaan selustansa tärkeällä markkina-alueella.

Vaikka EUn alue on pysynyt 1990-luvulle tultaessa yritystemme tärkeimpänä ulkomaantoiminnan kohteena, on toimintaa pyritty laajentamaan myös uusille alueille. Minna Puhakan (1994) tekemässä yritysten kansainvälistymisstrategioita koskevassa kyselyssä yritykset olivat vuonna 1992 selvästi aikaisempaa kiinnostuneempia suuntaamaan sijoituksiaan mm. Kaukoitään ja Pohjois-Amerikkaan. Suuntautuminen eri markkina-alueille vaihteli kuitenkin toimialoittain ja Kaukoitää ja Pohjois-Amerikka näyttäisivät kyselyn mukaan kiinnostavan eniten metalliteollisuuden yrityksiä. Myös ne yritykset, joiden tuotanto on työvoimaintensiivistä, olivat kiinnostuneita siirtämään tuotantoaan Kaukoitään. Baltian alue on viime aikoina noussut myös yhdeksi varteenotettavaksi vaihtoehdoksi halvan työvoiman ja alueen läheisyyden vuoksi.

Taulukko 4.1 Ulkomailla toimivien suomalaisomisteisten teollisuusyhtiöiden laajuus henkilökunnan ja liikevaihdon määrällä mitattuna

Teollisuus yhteensä	1983	1989	1990	1992	1994
<i>Henkilökunta</i>	36 400	124 100	141 000	13 300	138 300
EU-maat	13 800	47 000	58 000	61 800	66 800
Efta-maat	13 000	43 300	45 500	34 300	46 300
Pohjois-Amerikka	5 400	28 300	29 600	28 400	30 800
Muut	4 200	5 500	7 800	8 800	6 900
<i>Liikevaihto mrd. mk</i>	16,5	83,4	98,4	117,1	150,8

Lähde: Suomen Pankki

Taulukosta 4.1 nähdään ulkomailla toimivien suomalaisomisteisten teollisuusyhtiöiden toiminnan laajeneminen vuodesta 1983 vuoteen 1994. Teollisuuden sijoitukset ovat kauden aikana liikevaihdolla mitattuna moninkertaistuneet. Alueittain tarkasteltuna kasvu on ollut pienintä Eftan alueella ja henkilökunnan määrällä mitattuna sijoitukset Eftaan ovat jopa pienentyneet.

EU-keskeisyys näkyy sekä henkilökunnan että liikevaihdon määrissä. Merkittävää EUn aseman säilymiselle on meille niin tärkeän metsäteollisuuden ulkomaantoiminnan keskittyminen EUn alueelle. Pohjois-Amerikan rooli on kuitenkin voimakkaasti kasvanut sekä henkilökunnan että liikevaihdon määrällä mitattuna. Keskeisin toimiala Pohjois-Amerikan markkinoille siirtymisessä on ollut metalliteollisuus. Sen henkilökunnan määrä alueella on yli kaksinkertaistunut vuodesta 1988, kun esimerkiksi metsäteollisuuden henkilökunnan määrä on pysynyt suunnilleen samana.

4.2 Yrityksen toimialan vaikutus ulkomaisiin investointeihin

Edellisessä kappaleessa todettiin toimialan vaikuttavan merkittävästi siihen, mille alueelle yritys päättää ulkomaantoiminnassaan keskittyä. Yritykset ovat viime aikoina muuttaneet tai ovat parhaillaan muuttamassa kansainvälistymisstrategiaansa. Uusia sijoituskohteita on alettu etsiä maailmanlaajuisesti, josta on seurannut melko selvä toimialojen välinen kahtiajakautuminen. Osa yrityksistä on suuntautunut selkeästi Eurooppaan ja osa on strategiassaan ollut globaalimpi eli kohdemaat ovat sijainneet myös Euroopan ulkopuolella.

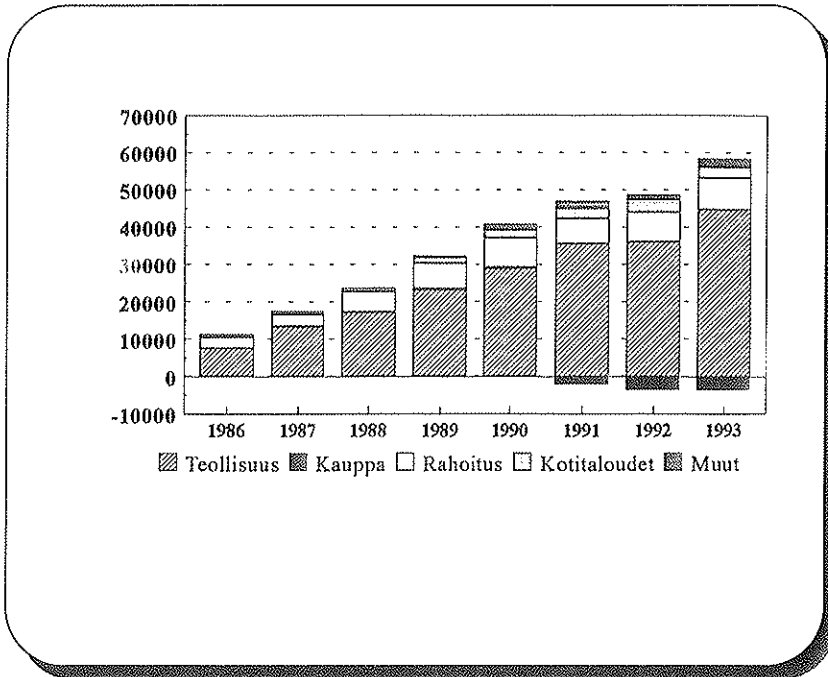
Tähän asti suurimman osan ulkomaisista sijoituksista ovat tehneet teollisuusyritykset. Niiden osuus suorien sijoitusten kannasta vuonna 1992 oli noin 78 %. Myös rahoitussektorin osuus varsinkin 1980-luvun lopussa oli melko korkea. Rahoitussektorin investointien kanta ennen vuosikymmenen vaihdetta oli noin 20 % kokonaissijoituskannasta. Vuonna 1992 sen osuus oli kuitenkin supistunut noin 12 %:iin. Rahoituksen osalta on kuitenkin muistettava, että suurin osa ulkomailla olevasta suomalaisesta pankkitoiminnasta tapahtuu sivukonttoreissa, jotka eivät yleensä vaadi oman pääoman sijoituksia. Siten rahoitussektorin sijoituskanta aliarvioi jonkin verran sen ulkomaantoiminnan laajuutta (Kinnunen, 1993).

Ennen 1980-luvun puoliväliä, teollisuuden kansainvälistynein toimiala oli metsäteollisuus, joka 1980-luvun puolestavälistä lähtien alkoi menettää valta-asemaansa metalliteollisuudelle (ks. kuvio 4.5). Metalliteollisuuden osuus teollisuuden nettomääräisistä pääomavirroista ulkomaille kasvoi voimakkaasti koko 80-luvun ja vuonna 1992 metallin osuus teollisuuden koko ulkomaisista pääomavirroista oli noin 60 %¹⁾. Myös kemianteollisuus alkoi voimakkaasti 80-luvun lopussa laajentaa ulkomaantoimintaansa. Tällä hetkellä sen sijoitukset ulkomaille ovat suuremmat kuin metsäteollisuuden.

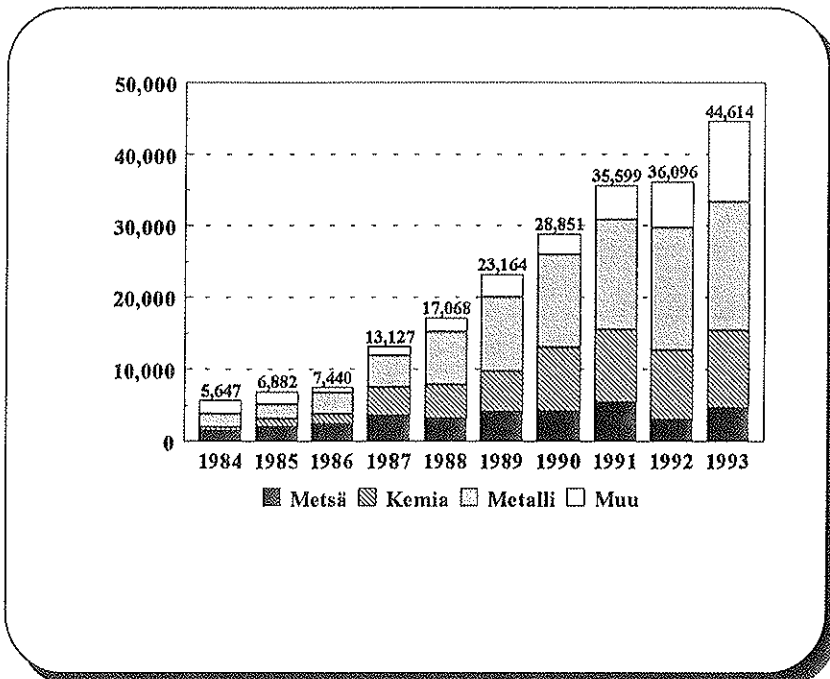
1) sijoittajan toimiala

Kuvio 4.4 Suorien sijoitusten kanta sijoittajan toimialan mukaan, milj. mk

Lähde: Suomen Pankki

Kuvio 4.5 Teollisuuden sijoituskanta toimialoittain (sijoittajan toimiala), milj. mk

Lähde: Suomen Pankki

4.2.1 Metsäteollisuus

Metsäteollisuuden nettomääräiset pääomavirrat ulkomaille olivat vuonna 1982 noin puolet koko teollisuuden pääomavirroista²⁾. 80-luvun puolenvälin jälkeen tilanne alkoi kuitenkin muuttua ja vuonna 1992 koko teollisuuden suorista sijoituksista metsän osuus oli enää neljännes.

Metsäteollisuuden ulkomainen tuotanto on pääosin ollut paperiteollisuustuotteiden valmistusta eikä mekaanista metsäteollisuutta ole ulkomaille juurikaan siirretty (Kinnunen, 1993). EU on koko metsän kansainvälistymisen ajan ollut sen tärkein kohdealue. Vuonna 1992 henkilökunnan määrällä mitattuna metsäteollisuuden ulkomaan toiminnasta 75 % sijaitsi EU:ssa. Liikevaihdolla mitattuna osuus oli vielä suurempi eli noin 80 %. Työvoimakustannuksiltaan samaa luokkaa olevat Iso-Britannia, Saksa ja Ranska ovat olleet metsän merkittävimmät sijoitusmaat. Esimerkiksi vuonna 1987 valtaosa tuotannosta oli Saksassa, jossa työvoimakustannukset olivat hieman Suomea korkeammat (Kinnunen, 1993). Tämä tukee aikaisemmin esitettyä väitettä, että yritykset eivät ole investoineet ulkomaille halvan työvoiman vuoksi vaan motiiveina ovat olleet muut syyt.

Jatkossakin näyttäisi siltä, että metsäteollisuus keskittyisi ulkomaisessa tuotannossaan Eurooppaan. Vastaamatta kuitenkin jää, miten kauan Euroopan markkinat riittävät metsäteollisuudelle. Milloin metsäteollisuuden on metalliteollisuuden tavoin suuntauduttava voimakkaasti myös Euroopan ulkopuolelle?

4.2.2 Metalliteollisuus

Metalliteollisuuden voimakas kansainvälistyminen alkoi 1980-luvun puolivälistä. Sen ulkomaisen tuotannon liikevaihto kasvoi koko 80-luvun keskimäärin 40 % vuosittain. Henkilökunnan määrällä mitattuna laajeneminen oli vielä nopeampaa, sillä työntekijöiden määrä kasvoi noin seitsenkertaiseksi vuodesta 1981 vuoteen 1990 (Kinnunen, 1993). Voimakas kasvu oli seurausta yritysostoista, sillä jo hallinnassa olevissa yrityksissä tuotanto ei

---

2) Sijoituskohteen toimiala

juurikaan laajentunut. Pikemminkin vanhojen yritysten liikevaihto laski vuosikymmenen loppuvuosina.

Vuonna 1992 metalliteollisuuden ulkomaisesta tuotannosta valtaosa oli sijoittunut EUn alueelle. Lähes puolet metallin ulkomailla työskentelevästä henkilökunnasta sijaitsi alueella. Myös liikevaihdosta lähes puolet tehtiin EU-maissa. Kuitenkin maittaisessa tarkastelussa tärkeimmäksi ulkomaantoiminnan kohteeksi nousee Ruotsi, joka ennen 80-luvun puoliväliä oli koko ulkomaan investointien pääalue. Vuonna 1989 lähes koko metallin perusteollisuuden ulkomainen henkilöstö ja kolmannes sähkötekniikan ja koneiteollisuuden henkilökunnasta sijaitsivat Ruotsissa (Kinnunen, 1991). Jatkossa näyttäisi siltä, että metalliteollisuus suuntautuu yhä enemmän Euroopasta pois. Metalliteollisuusyritykset ovat metsäteollisuuden yrityksistä poiketen alkaneet hakea uusia markkina-alueita Euroopan ulkopuolelta ja tärkeimmiksi alueiksi ovat muodostumassa Kaukoit ja Pohjois-Amerikka.

4.2.3 Kemianteollisuus

Kemian teollisuuden sijoitukset ulkomaille alkoivat itse asiassa vasta 1980-luvun puolivälissä. Siitä lähtien se onkin laajentanut ulkomaantoimintaansa voimakkaasti ja viime vuosina sen suorat sijoitukset ovat olleet suuremmat kuin metsäteollisuuden. Vuonna 1992 ulkomailla toimivien kemian alan yritysten henkilökunnasta noin puolet työskenteli EU-maissa. Osuus on säilynyt suunnilleen samana 80-luvun lopusta lähtien. Sijoitukset Pohjois-Amerikkaan ovat jonkin verran kasvaneet vuosikymmenen lopusta ja tällä hetkellä noin 17 % kemianteollisuuden ulkomaantoiminnasta sijaitsee siellä. Myös tulevaisuudessa kemian alan yritykset ovat suuntautumassa Pohjois-Amerikan markkinoille (Puhakka, 1994).

4.2.4 Muut toimialat

Muiden toimialojen investoinnit ulkomaille ovat olleet varsin varovaisia. Eniten toimintaansa on ulkomaille laajentanut savi-, lasi- ja kivitueteteollisuus. Myös tekstiili- ja vaate- sekä elintarviketeollisuus ovat siirtäneet tuotantoaan jossain määrin ulkomaille. Voimakas tuotannon kansainvälistyminen on alkanut näillä aloilla vasta viime vuosina. Esimerkiksi

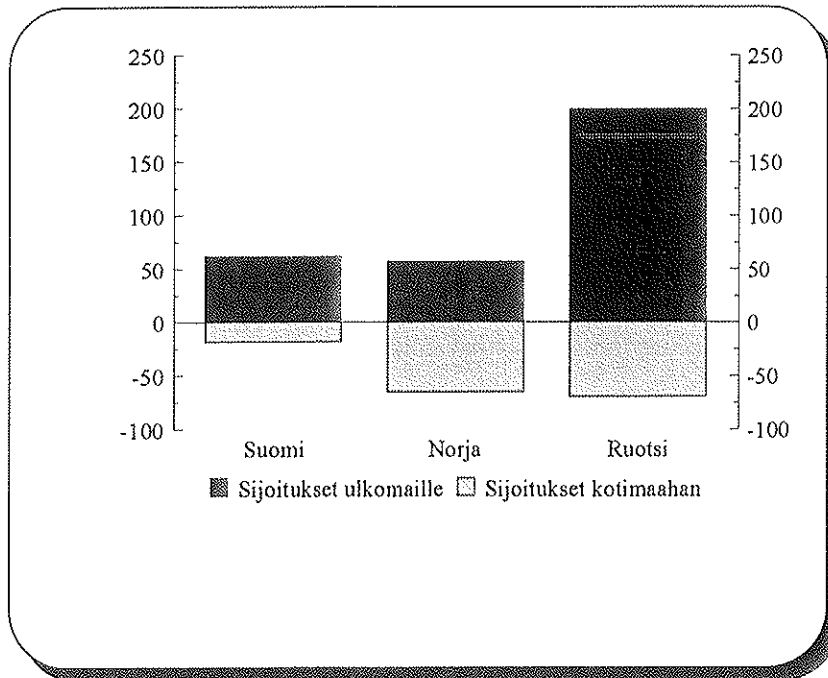
elintarvike- ja vaateteollisuudet ovat olleet kiinnostuneita Baltian alueen tarjoamista mahdollisuuksista.

4.3 Tasapaino ulkomaille ja kotimaahan suuntautuvien suorien sijoitusten välillä

Teollisuusmaiden suorien sijoitusten virta on kasvanut koko 1980-luvun. Ilmiölle on ollut ominaista pääomavirtojen liikkuminen teollistuneiden maiden välillä. Sijoitukset kehitysmaihin ovat olleet suhteessa melko vähäiset. Ulkomaisille investointivirroille on ollut myös ominaista voimakas keskittyminen. Tehdyistä ulkomaisista investoinneista vuonna 1988 noin 97 % oli lähtöisin kymmenestä teollistuneesta maasta. Kärkimaina USA, Japani, Saksa ja Iso-Britannia. Investoinnit kotimaanhan eivät sitä vastoin ole olleet niin keskittyneitä. 15 kärkimaata kattoivat vuonna 1988 noin 70 % sisäänpäin suuntautuneista investoinneista (Dunning, 1993).

Teollisuusmaiden sisäänpäin ja ulospäin suuntautuneiden investointien välinen tasapaino oli vielä 1960- ja -70-luvuilla selvästi kallistunut ulossuuntautuneisiin investointeihin. Viime vuosina kehitys on kuitenkin johtanut siihen, että valtaosassa teollistuneita maita ulossuuntautuneet ja sisään tulevat investoinnit ovat samaa suuruusluokkaa. Pohjoismaista Suomi ja Ruotsi poikkeavat kuitenkin tästä melkoisesti (ks. kuvio 4.6).

Kuvio 4.6 Kotimaahan tulevien ja ulkomaille tehtyjen investointien varannot 1992, mrd. mk

Lähde: Suomen Pankki, OECD.

Suomen ja Ruotsin kohdalla investoinnit ovat selvässä epätasapainossa. Suomesta ulkomaille suuntautuneet investoinnit olivat 2,5 kertaa niin suuret kuin sijoitukset Suomeen. Vastaavanlainen ero ulkomaille tehtyjen ja kotimaahan tulleiden investointien välillä havaitaan vain muutamissa muissa teollistuneissa maissa: Ruotsissa, Sveitsissä ja Japanissa epätasapaino saattaa vielä kasvaa.

Aggregaattitasolla epätasapainoa ei Norjan kohdalla ole. Jos tarkastellaan pelkästään teollisuutta, tilanne näyttää toiselta. Sijoitukset ovat samanlaisessa epätasapainossa kuin Suomessa ja Ruotsissa. Esimerkiksi 1980-luvun puolivälissä ulkomaiset teollisuusyritykset eivät juurikaan sijoittaneet Norjaan, mutta teollisuuden suorat sijoitukset Norjasta sitä vastoin olivat merkittävät.

1990-luvulla oletetaan teollisuusmaiden välisten sisäänpäin suuntautuvien investointien määrän kasvavan (Oxelheim, 1993). Pohjoismaiden on kuitenkin vaikea houkuttaa uusia sijoittajia

markkinoilleen. Mm. veroaste ja kaukainen sijainti Keski-Eurooppaan verrattuna eivät ole hyviä houkuttimia ulkomaisille monikansallisille yrityksille. Näistä syistä epätasapaino Suomen ja Ruotsin sijoitusten kannassa tulee jatkossakin säilymään.

5. SUORIEN SJOITUSTEN VAIKUTUKSISTA

Suorien sijoitusten vaikutuksista sijoittaja- ja kohdemaan talouteen on vaikea antaa selkeitä yksiselitteisiä vastauksia. Esimerkiksi vaikutukset lyhyellä ja pitkällä aikavälillä voivat poiketa toisistaan. Myös toimiala, yrityksen ominaisuudet ja motiivit sekä sijoittaja- ja kohdemaata vaikuttavat siihen, millaiseksi vaikutukset muodostuvat.

Kirjallisuudessa ulossuuntautuvien sijoitusten vaikutukset sijoittajamaahan ja sisäänpäin suuntautuvien sijoitusten vaikutukset kohdemaahan erotellaan toisistaan. Kuten edellä on osoitettu, selkeitä vertailukelpoisia tutkimustuloksia sijoitusten taloudellisista vaikutuksista kohdemaahan ja sijoittajamaahan ei kuitenkaan ole olemassa.

Tässä tutkimuksessa kansainvälistymisen vaikutuksia on tarkasteltu sekä toimiala- että yritystasolla. Tarkastelujen pohjana olevien aineistojen avulla on pyritty löytämään voimakkaasti kasvaneiden ulkomaantoimintojen vaikutuksia kotimaan talouteen. Vaikutuksia kohdemaan talouteen ei tarkastella lainkaan.

5.1 Syrjäyttävätkö ulkomaan investoinnit kotimaisia investointeja ?

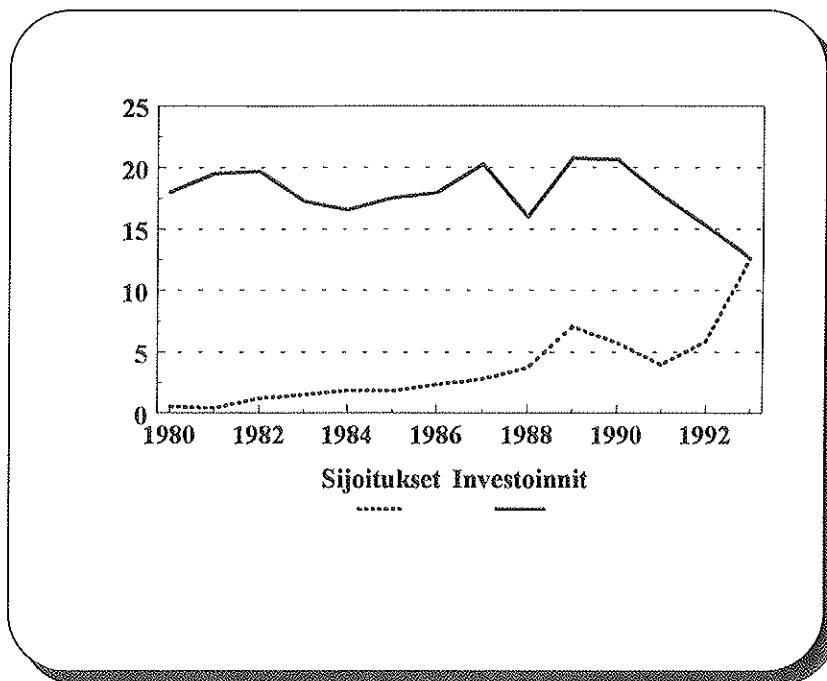
Toimialatason tarkastelu perustuu kansantalouden tilinpidon tietoihin teollisuuden investoinneista ja tuotannosta sekä Suomen Pankin suorien sijoitusten aineistoon. Yritysaineisto pohjautuu osittain Talouselämä-lehden keräämään suuryritysaineistoon ja osittain yritysten toimintakertomuksista kerättyyn aineistoon. Ongelmia yritysaineistossa on lähinnä siksi, ettei kaikista yrityksistä ole saatu tarvittavia tietoja. Merkittävimmät puutteet koskevat tutkimus- ja kehitysmenoja. Käytävissä olevassa aineistossa niistä ei ole lainkaan tietoa ennen vuotta 1983 ja senkin jälkeen tiedot ovat puutteellisia. Joitakin yrityksiä on jouduttu puutteellisten tietojen takia poistamaan aineistosta, vaikka ne suuruutensa puolesta olisivat tähän tutkimusjoukkoon kuuluneet. Esimerkkinä mainittakoon Veitsiluoto. Myös Sanoma Osakeyhtiö poistettiin, koska sen kuuluminen teollisuusyrityksiin on tulkinnan varaista. Metsäliittoa on käsitelty yhdistelmänä Metsä Serlasta ja Metsäliitosta.

5.1.1 Toimialoittainen tarkastelu

Kansainvälistymisen on pelätty vähentävän yritysten kiinnostusta kotimaisiin sijoituskohteisiin. On arveltu, että investoinnit ulkomaille vähentäisivät kotimaassa tehtyjä investointeja ja siten aiheuttaisivat kotimaisen työllisyyden heikkenemisen.

Toimiala-aineiston perusteella näyttääkin mahdolliselta, että ulkomaan investoinnit ovat syrjäyttäneet kotimaisia investointeja. Kuviossa 5.1 on teollisuuden investoinnit kotimaahan ja ulkomaille suhteutettu teollisuuden jalostusarvoon. Kuviosta nähdään teollisuuden kotimaisten investointien pudonneen rajusti 1980-luvun lopusta lähtien. Investointien voimakas supistuminen oli yksi merkki talouden taantumisen alkamisesta.

Kuvio 5.1. Teollisuuden ulkomaisten suorien sijoitusten ja kotimaisten investointien suhde jalostusarvoon, %

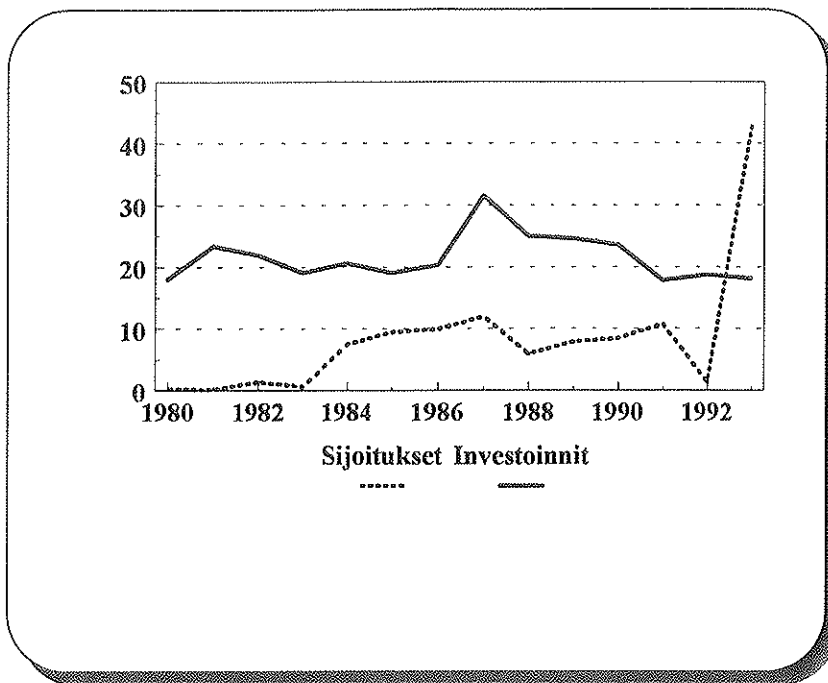

Lähde: Suomen Pankki, ETLA

Lamasta huolimatta suorat sijoitukset ulkomaille kuitenkin kasvoivat voimakkaasti vuosikymmenen taitteessa tapahtuneen supistumisen jälkeen. Vuonna 1993 suorien sijoitusten suhde jalostusarvoon oli suunnilleen yhtä suuri kuin kotimaisten investointien. Tämän perusteella kansainvälistyminen näyttäisi syrjäyttävän yritysten kotimaan toimintoja ja siten

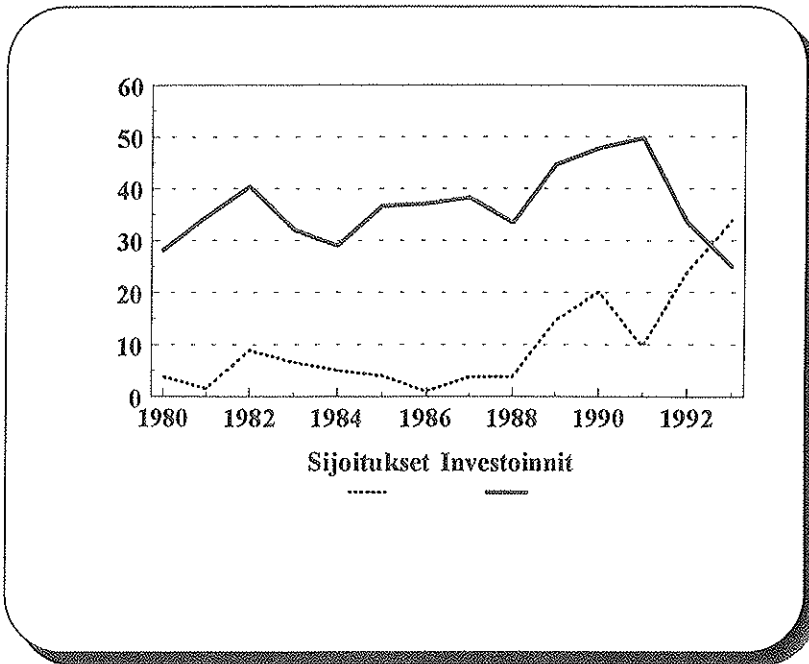
aiheuttavan työllisyyden laskua kotimaassa. Voimakkaiden johtopäätösten tekeminen on kuitenkin arveluttavaa jo senkin vuoksi, että suorat sijoitukset pitävät sisällään myös yritysten sisäiset rahoitusjärjestelyt. Siten on todennäköistä, että suorien sijoitusten voimakas kasvu on hyvin suuressa määrin yritysten sijoituskohteille myöntämiä lainoja. Varsinkin vuonna 1993, jolloin suorien sijoitusten määrä kasvoi voimakkaimmin, lainojen määrä sijoituskohteille kasvoi noin 800 miljoonasta 5000 miljoonaan markkaan.

Kuvio 5.2 (a). Kemian teollisuuden ulkomaisten suorien sijoitusten ja kotimaisten investointien suhde jalostusarvoon, %

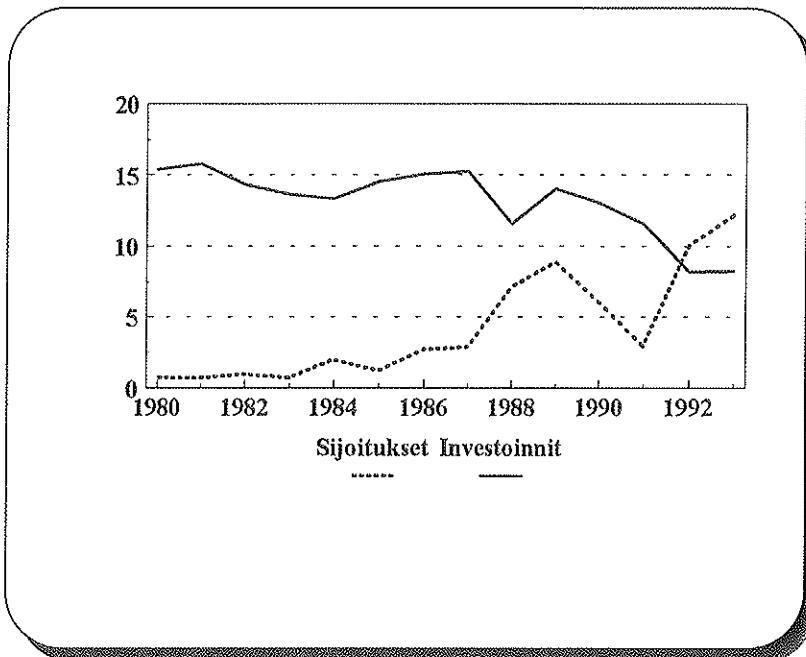

Lähde: Suomen Pankki, ETLA

Kuvio 5.2 (b). Metsäteollisuuden ulkomaisten suorien sijoitusten ja kotimaisten investointien suhde jalostusarvoon, %

Kuvio 5.2 (c). Metalliteollisuuden ulkomaisten suorien sijoitusten ja kotimaisten investointien suhde jalostusarvoon, %

Lähde: Suomen Pankki

Kuvioissa 5.2.a-c on esitetty teollisuuden päätoimialojen suorien sijoitusten ja kotimaisten investointien kehitys 1980-luvun alusta vuoteen 1993. Kaikilla aloilla suorien sijoitusten määrä laski 1990-luvulle tultaessa. Metall- ja metsäteollisuudessa aallonpohja saavutettiin 1991 ja kemian teollisuudessa 1992. Kaikkien alojen kohdalla ulkomaansijoitukset ovat kuitenkin kääntyneet voimakkaaseen kasvuun ja ovat tällä hetkellä suuremmat kuin koskaan aikaisemmin. Samanaikaisesti kotimaiset investoinnit laskivat ja niiden osuus jalostusarvosta kaikilla toimialoilla oli vuonna 1993 pienempi kuin suorien sijoitusten. Tilanne on kuitenkin sen jälkeen muuttunut myös kotimaisten investointien kohdalla. Vuonna 1994 teollisuuden investoinnit kasvoivat noin 25 prosenttia. Kasvu jatkuu voimakkaana myös vuonna 1995, jolloin suorien sijoitusten ja kotimaisten investointien suhde muuttunee ratkaisevasti.

5.1.2 Suurten yritysten kansainvälistyminen

Suurten yritysten kansainvälistymistä tarkastellaan 20 henkilökunnaltaan suurimman teollisuusyrityksen aineistolla. Päähuomio tarkastelussa kohdistuu vuosiin 1983 ja 1994, jolloin aineisto on täydellinen kaikilla tarkasteltavilla yrityksillä. Tutkimuksessa keskitytään pääasiallisesti yritysten kansainvälistymiseen ja tutkimustoimintaan.

Kansainvälistymisteorioiden mukaan yrityksellä tulee olla jokin erityisominaisuus ennen kuin se pystyy integroitumaan kansainvälisille markkinoille. Erityisosaaminen saavutetaan esimerkiksi tutkimus- ja kehitystyön tuloksena. Mielenkiintoista onkin katsoa, miten yritysten panostus tutkimustoimintaan on muuttunut kansainvälistymisen tultua entistä merkittävämmäksi osaksi yritysten toimintaa.

Taulukossa (5.1) on esitetty 20 suurimman teollisuusyrityksen tutkimusmenot ja tutkimusintensiteetti vuosina 1983 ja 1994. Yritykset on valittu siten, että mukaan on otettu 20 suurinta teollisuusyritystä vuoden 1994 henkilökunnan määrän mukaan. Samat yritykset on poimittu myös vuodelta 1983. Jos yritystä, joka vuonna 1994 kuuluu 20 suurimman joukkoon ei ole ollut olemassa vielä vuonna 1983, se on pudotettu pois. Näin on tehty Metralle, joka vuonna 1994 kuuluisi valittuun joukkoon, mutta jota ei ollut vielä vuonna 1983. Myös Fazer

on jouduttu pudottamaan pois, koska yrityksestä ei löytynyt haluttuja tietoja. Fazerin tilalle otettiin seuraavaksi suurin eli Hackman.

Taulukossa tutkimusintensiivisyyttä on mitattu suhteuttamalla yritysten tutkimusmenot niiden liikevaihtoon. Taulukosta nähdään, että tutkimusintensiivisyyden kasvu ei ole ollut niin nopeaa kuin markkamääräisten tutkimusmenojen. Markkamääräisesti tutkimusmenot ovat kasvaneet kaikissa yrityksissä, mutta intensiivisyys vain 13 yrityksessä. Suurimman investoijan, Nokian, T&K-menot olivat vuonna 1994 yli seitsenkertaiset vuoteen 1983 verrattuna. Tutkimusintensiivisyys oli kohonnut vajaasta neljästä prosentista yli kuuteen prosenttiin. Nokiaa suurempi tutkimusintensiivisyys 1994 oli kuitenkin Orionilla, vaikkakin markkamääräisesti Orionin tutkimusmenot olivat huomattavasti Nokiaa pienemmät.

Pienimmät tutkimusintensiteetit olivat Ahlströmilla ja Kymmenellä. Molemmilla tutkimusmenot olivat kasvaneet jonkin verran, mutta tutkimusintensiteetit olivat kuitenkin laskeneet. Ahlströmin kohdalla on tutkimusmenojen osuus vaihdellut huomattavasti; vuonna 1994 niiden osuus on 0,4 % liikevaihdosta, mutta esimerkiksi vuonna 1992 tutkimusintensiteetti oli 4 prosenttia. Muita alhaisen intensiteetin yrityksiä olivat Enso ja Metsäliitto. Neljästä pienimmästä kolme kuuluu metsäteollisuusyrityksiin, joten aineisto tukee voimakkaasti toimialoittaisen aineiston antamaa kuvaa siitä, että metsäteollisuus panostaa keskimääräistä vähemmän tutkimukseen ja tuotekehitykseen. Metsäteollisuuden kansainvälistymisstrategiat poikkeavat muusta teollisuudesta: kansainvälistyminen on keskittynyt EUn alueelle, kun puolestaan korkean teknologian yritysten kansainvälistyminen on suuntautunut myös Euroopan ulkopuolelle.

Taulukko 5.1. 20 suurimman teollisuusyrityksen tutkimusmenot (1000 mk) ja tutkimusintensiivisyys vuosina 1983 ja 1994 (identtiset yritykset, joiden järjestys on vuoden 1994 henkilökunnan määrän mukainen)

Yritys	T&K-menot 1983	Tutkimus- intensiivisyys %	T&K-menot 1994	Tutkimus- intensiivisyys %
Nokia	267	3.8	1 900	6.3
Repola	47	0.8	266	1
Kone	34	0.9	137	1.8
Kymmene	36	0.8	78	0.4
Outokumpu	140	3.7	386	2.3
Enso	25	0.4	111.7	0.6
Ahlström	49	1.2	39.1	0.4
Metsäliitto	22	0.7	83	0.6
Valmet	90	1.8	300	3.6
Kemira	81	2	230	2
Huhtamäki	36	1.8	214	2.6
Rautaruukki	20	0.7	66	1
Asko	12	1	80	1.2
Neste	41	0.2	267	0.5
Partek	46	2.2	124	2
Amer	12	1.5	41	0.6
Orion	53	3.7	311	8.1
Cultor	30	1.1	88	1.5
Tampella	53	1.9	86	2.7
Hackman	1	0.2	16.4	0.9
Yhteensä	1 145	1.3	4 824.2	1.8
Osuus koko teollisuudesta, %	63		77	

OECD on luokitellut toimialat tutkimusintensiteetin mukaan korkean, keskitason ja matalan teknologian aloihin. Jos käytetään tätä luokittelua yritystasolla, vuonna 1983 ei yhdelläkään yrityksellä tutkimusintensiteetti yltänyt 4 prosenttiin, jota pidetään korkean teknologian yrityksen/toimialan rajana. Vuonna 1993 yrityksistä vain Nokia ja Orion ylsivät neljään prosenttiin. Merkittävin osa yrityksistä kuului molempina vuosina keskitason teknologiaa edustaviin yrityksiin. Vuonna 1983 kahdeksan yrityksen tutkimusintensiivisyys oli alle yhden prosentin, jonka alle jäävät yritykset luetaan matalan teknologian yrityksiin. Tähän luokitteluun on kuitenkin suhtauduttava varauksella, koska aineiston yritykset ovat konserneja ja niiden sisällä on yksiköitä, joissa T&K-toiminta voi olla huomattavasti suurempaa kuin keskimäärin koko konsernissa.

Koko yritysjoukon yhteenlasketut T&K-menot olivat vuonna 1994 nelinkertaiset vuoteen 1983 verrattuna. Myös niiden osuus koko teollisuuden yhteenlasketuista T&K-menoista oli kasvanut runsaasti. Vuonna 1983 osuus oli 63 prosenttia ja 1994 se oli noussut jo 77 prosenttiin.

Keskittyneisyys näkyy myös kansainvälistymisessä. Seuraavassa taulukossa on esitetty kaksikymmentä suurinta yritystä ja niiden koko henkilökunta ja ulkomainen henkilökunta vuonna 1994 .

Taulukko 5.2. 20 suurimman teollisuusyrityksen henkilökunta ja ulkomainen henkilökunta (identtiset yritykset, joiden järjestys on vuoden 1994 henkilökunnan määrän mukainen)

Yritykset	1983			1994		
	Koko henkilök.	Ulkom. henkilök.	Ulk. henk. osuus	Koko henkilök.	Ulkom. henkilök.	Ulk. henk. osuus
Nokia	23651	4146	17.5	28043	13059	46.5
Repola	18512	1 300	7	27378	15879	58
Kone	13137	8700	66.2	21553	19611	90.1
Kymmene	16087	2426	15.1	17061	4128	24.2
Outokumpu	10089	141	1.4	14959	7270	48.6
Enso	15315	1500	9.8	14747	2422	16.4
Ahlström	12472	1796	4.4	13479	7555	56.1
Metsäliitto	7891	590	7.5	13331	2960	22.2
Valmet	15371	1969	12.8	12146	3797	31.3
Kemira	8159	200	2.5	11156	5015	45
Huhtamäki	4698	311	6.6	11145	8215	73.7
Rautaruukki	7712	120	1.6	9068	1999	22
Asko	3800	1227	32.3	8700	4409	50.6
Neste	7076	1489	21	8195	2608	31.8
Partek	6200	531	8.6	8128	5800	71.4
Amer	2102	454	21.6	6199	4205	67.8
Orion	4106	290	7.1	5092	415	8.2
Cultor	4397	200	4.5	4857	1710	35.2
Tampella	7611	613	8.1	4447	2252	50.6
Hackman	2006	17	0.8	3485	1611	46.2
Yhteensä	190881	28020	14.7	247 809	111900	45.2
Osuus koko teollis. %	35	77		57.1	83.1	

Taulukossa 5.2 esitettyjen yritysten yhteenlaskettu työllisyys on yhdentoista vuoden aikana kasvanut noin 30 prosenttia. Henkilökunnan kasvu on ollut kokonaan ulkomaisen henkilökunnan lisäystä. Vuonna 1983 kahdenkymmenen suurimman yrityksen yhteenlaskettu ulkomaisen henkilökunnan osuus koko henkilökunnasta oli noin 15 prosenttia. Vuonna 1994 se oli noussut jo 45 prosenttiin. Samalla, kun ulkomaisen henkilökunnan määrä oli kolminkertaistunut, kotimaisen henkilökunnan määrä näissä yrityksissä oli supistunut. On kuitenkin muistettava se, että taloudellinen tilanne muuttui voimakkaasti 1990-luvulle tultaessa. Investoinnit kotimaassa supistuivat ja samalla työttömyys koko kansantaloudessa kasvoi voimakkaasti. Keskeinen kysymys onkin: pienenikö kansainvälistyneiden suurten teollisuusyritysten työllisyys enemmän kuin teollisuuden työllisyys keskimäärin? Tähän kysymykseen palataan jäljempänä.

Taulukosta (5.2) nähdään, että kansainvälistynein yrityksemme on ollut Kone Oy, jonka ulkomaisen työvoiman osuus koko työvoimasta on yli 90 prosenttia. Vuonna 1983 osuus oli jo niinkin korkea kuin 66 prosenttia eli noin kaksi kertaa suurempi kuin seuraavaksi suurimman Askon osuus. Eniten ulkomainen henkilökunta on kasvanut Outokumpu Oy:ssä, jossa ulkomaisen henkilökunnan määrä vuonna 1994 on yli 50 kertaa suurempi kuin 1983. Ulkomaisen henkilökunnan osuus koko henkilökunnasta on runsaassa kymmenessä vuodessa kasvanut 1,4 prosentista lähes 50 prosenttiin. Vuonna 1994 yli 50 prosentin osuuksia oli myös Ahlströmillä, Huhtamäellä, Partekilla, Amerilla, Askolla, Repolalla ja Tampellalla. Jokaisella näistä ulkomaisen henkilökunnan määrä koko henkilökunnasta oli vuonna 1983 reilusti alle puolet ja itse asiassa ainoastaan Amerilla ja Ahlströmillä yli 10 prosenttia. Tällä hetkellä, Orionia lukuunottamatta, kaikkien taulukon yrityksen ulkomaisen henkilökunnan osuus yritysten koko henkilökunnasta on yli 10 prosenttia.

Edellä todettiin, että yritysten tutkimustoiminta on Suomessa voimakkaasti keskittynyt suuriin kansainvälistyneisiin yrityksiin. Vastaava kehitys on tapahtunut myös työvoiman kohdalla. Taulukon yritysten työvoiman osuus koko teollisuuden työvoimasta oli noussut periodin aikana 35 prosentista 57 prosenttiin. Myös ulkomaisen henkilökunnan osalta keskittyneisyys oli kymmenessä vuodessa kasvanut. Taulukon yritysten ulkomaisen henkilökunnan osuus koko teollisuuden ulkomailta toimivasta henkilökunnasta oli vuonna 1983 77 prosenttia, mutta kymmenen vuotta myöhemmin osuus oli jo 83 prosenttia. Aidosti 20 suurimman yrityksen

ulkomaisen henkilökunnan osuus teollisuuden ulkomailla toimivasta henkilökunnasta oli vuonna 1994 vielä korkeampi eli yli 90 prosenttia. Tämä on osoitus siitä, että kansainvälistyminen on keskittynyt entisestään suuriin teollisuusyrityksiin, joiden kyky kantaa kansainvälistymisen riskit ovat paremmat kuin pienillä ja keskisuurilla yrityksillä.

Mielenkiintoista on huomata, että kaikkein kansainvälistyneimmät yritykset eivät ole kaikista tutkimusintensiivisimpiä. Esimerkiksi Koneen tutkimusintensiivisyys oli 1994 alle keskimääräisen. Myös Partekilla tutkimusintensiivisyys ei ole kovinkaan korkea vaikka se onkin kansainvälistyneimpiä yrityksiämme. Orionin tutkimusintensiivisyys on puolestaan hyvin korkea, vaikka kansainvälistymisaste oli alhainen. Orionin toimiala, lääketeollisuus, on poikkeus siinä suhteessa, että se on hyvin tutkimusintensiivistä riippumatta yritysten kansainvälistymisasteesta.

Taulukko 5.3. Kymmenen suurimman teollisuusyrityksen liikevaihdon, viennin, T&K-menojen ja henkilökunnan osuus koko teollisuudesta, % (järjestys vuoden 1994 henkilökunnan mukaan)

	Liikevaihto		Vienti		T&K		Henkilökunta	
	1983	1994	1983	1994	1983	1994	1983	1994
Repola	3,1	9.4	4,3	9.9	2,6	4.2	3,4	6.4
Nokia	3,7	9.9	3,3	9.1	14,6	30.3	4,4	6.6
Kone	2,1	2.5	1,6	0.6	1,9	2.2	2,4	5.1
Kymmene	2,4	6.2	3,0	7.3	4,7	1.2	3,0	4
Outokumpu	2,0	5.5	4,5	4.7	7,7	6.2	1,9	3.5
Valmet	2,6	2.7	3,4	2.5	4,9	4.8	2,9	4.8
Enso	3,0	4.4	5,2	8.1	1,4	1.8	2,8	3.5
Metsäliitto	1,7	4	2,7	5	1,2	1.3	1,5	3.1
Ahlström	2,2	3.6	2,7	1.7	2,7	0.6	2,3	3.2
Neste	12,5	21.2	5,4	3.2	2,2	4.3	1,3	1.9
Yhteensä	35,4	67.6	36,4	52.1	43.8	57	25.9	40.1

Taulukkoon 5.3 on kerätty kymmenen suurimman yrityksen liikevaihdon, viennin, T&K-menojen ja työvoiman osuus koko teollisuuden vastaavista. Taulukosta nähdään, miten eri toiminnot ovat keskittyneet entisestään muutaman harvaan yritykseen. Varsinkin T&K-toiminnassa keskittyminen on todella merkittävää. Yritysjoukon T&K-investointien osuus koko teollisuuden investoinneista oli vuonna 1983 44 prosenttia, mutta vuonna 1994 se oli kasvanut 57 prosenttiin. Molempina vuosina ylivoimaisesti suurin investoija oli Nokia, jonka osuus koko teollisuuden T&K-investoinneista oli vuonna 1994 30 prosenttia. Seuraavaksi suurimman investoijan, Outokummun osuus oli 6 prosenttia.

T&K-investointeja tarkasteltaessa on kuitenkin otettava huomioon se, että osa tutkimustoiminnasta tehdään ulkomailla. Siksi taulukon antama kuva investointien suuruudesta ja keskittyneisyydestä on hieman harhaanjohtava. Kehityssuunta on kuitenkin oikea, mutta prosenttiosuus on todellisuudessa hieman pienempi.

Taulukosta 5.3 nähdään yleinen kehityssuunta, mihin Suomen teollisuus on menossa. Yritykset fuusioituvat suuriksi konserneiksi, jonka seurauksena eri toiminnot keskittyvät entistä harvempien yritysten käsiin. Kehityssuunta on luonnollinen, koska kansainvälisillä markkinoilla suuruudesta on omat etunsa.

5.2 EU-integraation vaikutukset teknologiaintensiivisten yritysten kansainvälistymiseen

Integraation vaikutuksia yritysten kansainvälistymisstrategioihin voidaan huolellisesti tutkia vain yksityiskohtaisia yritysaineistoja käyttäen. Sellaisia paneeliaineistoja, joiden avulla on mahdollista jäljittää integraatioprosessista johtuvia muutoksia yritysten investointikäyttäytymisessä on toistaiseksi käytettävissä vain Ruotsista (vrt. luku 3). Ruotsalaiset tutkimustulokset eivät ole suoraan sovellettavissa Suomeen, mutta niiden pohjalta

voidaan esittää joitakin yleisiä päätelmiä osaamisintensiivisten yritysten kansainvälistymisestä ja näiden yritysten reaktioista integraatiokehitykseen.

Ruotsin teollisuutta koskevat tutkimukset osoittavat, että osaamisintensiiviset yritykset muuttivat kansainvälistymisstrategioitaan Euroopan integraatiokehityksen seurauksena. Konepajateollisuuden ja kemian teollisuuden yritykset investoivat 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alkupuolella selvästi enemmän EU-alueelle kuin kotimaahan. Sen sijaan muiden toimialojen yritysten investointikäyttäytymisessä ei tapahtunut yhtä merkittäviä muutoksia (ks. Oxelheim 1994 ja Oxelheim - Gärtner 1994).

Osaamisintensiivisten yritysten nopeasti kasvaneet ulkomaansijoitukset olivat merkittävilta osin kotimaisia investointeja korvaavia ja siten Ruotsin teollinen rakenne muuttui perusteollisuuden ja hitaasti kasvavien alojen suuntaan (ks. Oxelheim 1994). Keskeinen syy yritysten kansainvälistymisstrategioiden muutokseen oli uhka jäädä syntymässä olevien sisämarkkinoiden ulkopuolelle. Ruotsin jäsenyyspäätöksen jälkeen tilanne näyttää muuttuneen, mutta varmoja päätelmiä yritysten investointikäyttäytymisen muutoksista ei voida toistaiseksi tehdä.

Teknologiaintensiivisten yritysten voimakas reagointi integraatioprosessiin joka tapauksessa osoittaa, että näiden yritysten kansainvälistyminen on erilaista kuin perusteollisuuden yritysten. Teknologiaintensiivisten yritysten kasvu perustuu merkittävältä osaltaan tuotannolliseen kansainvälistymiseen. Teknologiaintensiiviset yritykset voivat saada skaalaetuja yritysspesifille tuotantopanoksille (joille ei ole markkinoita) riippumatta tuotannon maantieteellisestä sijainnista. Perusteollisuudessa skaalaedut liittyvät pääosin itse tuotantoprosessiin (tuotantolaitoksiin) ja tuotannon sijoittumiseen vaikuttavat enemmän raaka-ainelähteiden sijainti ja markkinoiden läheisyys.

Myös Suomen teollisuuden suorat sijoitukset EU-alueelle kasvoivat voimakkaasti 1980-luvun jälkipuoliskolla ja 1990-luvun alussa (ks. edellä luku 4). Kasvu oli kuitenkin jonkin verran hitaampaa kuin Ruotsissa, eikä koko teollisuutta koskevan aineiston perusteella³ voida osoittaa EU-alueelle suuntautuneiden investointien syrjäyttäneen kotimaan investointeja. Myös

---

³ Suomesta ei ole käytettävissä alueittaisia suorien sijoitusten tietoja toimialoittain.

suppealla suuryritysaineistolla tehty pohjoismainen vertailu osoittaa, että Suomen teollisuuden rakenne joko muuttui teknologiaintensiiviseen suuntaan tai pysyi ennallaan samaan aikaan, kun ulkomaaninvestoinnit kasvoivat voimakkaasti. Siten EU-alueelle suuntautuneet ulkomaaninvestoinnit eivät näytä hidastaneen Suomen teollisuuden teknologiaintensiiviteetin kasvua toisin kuin Ruotsissa (ks. Oxelheim 1994 sekä Braunerhjelm - Heum - Ylä-Anttila 1995).

Sama johtopäätös on tehtävissä kyselytutkimuksesta (Puhakka 1994), jonka aineistoa tässä tutkimuksessa on käytetty. Puhakan (1994) tutkimuksen mukaan Euroopan integraatiokehitys 1990-luvun alussa ei vaikuttanut tutkimusintensiivisten yritysten strategioihin juuri millään tavalla. Suomen EU-jäsenyysskin on muuttamassa näiden yritysten kansainvälistymisen muotoja vain vähän. Osaamisintensiiviset yritykset ovat globaalisti suuntautuneita ja eurooppalaisten yhteismarkkinoiden syntyminen näyttää lähinnä vauhdittavan strategisten liittoutumien solmimista Pohjois-Amerikassa ja Kaukoidässä. Euroopassa suomalaiset kansainvälistyneet yritykset pyrkivät sekä skaalaetujen lisääntyvään hyödyntämiseen että joustavan erikoistumisen strategiaan (Puhakka 1994). Tämä tarkoittaa pitkälti aiemmin omaksuttujen toimintatapojen jatkumista sisämarkkinoiden syntyminen jälkeenkin.

Yritysten sijoittumispäätöksiin vaikuttavat tekijät ovat joka tapauksessa tuotannontekijäliikkeiden vapautumisen ja instituutioiden harmonisointiin johtavan sisämarkkinakehityksen vuoksi tuntuvasti muuttumassa. Sijoittumispäätöksiin on alkanut vaikuttaa yhä enemmän myös teknologisen muutoksen tuoma mahdollisuus hajauttaa toimintaa: yritys kohtaista osaamista - joka ei ole markkinoilla vaihdettavissa - voidaan joustavasti hyödyntää sijaintipaikasta riippumatta. Tuotantoketjun eri osat ja yrityksen eri toiminnot kansainvälistyvät kunkin toiminnon oman suhteellisen edun mukaan. Yrityksen kaikkien toimintojen kansainvälistyminen samaan maahan tai samalle alueelle on yhä harvinaisempaa. Yrityksen suhteelliset edut eivät enää ole samaistettavissa kansantalouden suhteellisiin etuihin. Tämä on erittäin tärkeä näkökohta teollisuuspolitiikan kannalta (ks. luku 5.3).

Vaikka maiden väliset suhteelliset edut ovatkin edelleen tärkeitä, integraation syvenemisen seurauksena korostuvat absoluuttiset edut taloudellisen toiminnan sijoittumista ja

kansainvälistä kauppaa määrittävinä tekijöinä. Alueiden väliset tuottavuuserot tulevat entistä tärkeämmiksi sijaintitekijöiksi. Teknologiaintensiiviseen tuotantoon liittyvät spillover-vaikutukset lisäävät tuottavuuspotentiaalia ja tutkimusintensiivisellä toiminnalla onkin voimistuva taipumus alueelliseen klusteroitumiseen (ks. Braunerhjelm - Svensson 1994).

Alueet ja kansantaloudet pyrkivät entistä enemmän kilpailemaan osaamisintensiivisistä yrityksistä ja myös innovaatiotoiminnan avainhenkilöistä (vrt. Oxelheim 1993). Teollisuus- ja teknologiapolitiikka voi hyödyntää klusteroitumiseen liittyviä positiivisia ulkoisvaikutuksia ja pyrkiä rajoittamaan niitä alueellisesti.

5.3 Kansainvälistymisen vaikutukset kotimaiseen teolliseen rakenteeseen - teollisuus- ja teknologiapolitiikan mahdollisuudet

Paineet ratkaista työllisyys- ja rakenneongelmia houkuttelemalla ulkomaisia investointeja ovat viime vuosina lisääntyneet kaikissa teollisuusmaissa. Samanaikaisesti ovat talous- ja teollisuuspolitiikan mahdollisuudet vaikuttaa suoriin sijoituksiin kuitenkin ratkaisevasti pienentyneet. Pääomaliikkeiden vapauttaminen on johtanut siihen, että investointeja ei voida houkutella alemmilla pääomakustannuksilla. Myös muiden tuotannontekijöiden hinnat pyrkivät tasoittumaan. On vaikea ylläpitää pysyvästi merkittävästi muita maita alhaisempia perustuotannontekijöiden hintoja käyttäen veroja tai subventioita. Ainoaksi mahdollisuudeksi jää maan infrastruktuurin ja muun yritysten toimintaympäristön muokkaaminen sellaiseksi, että se on houkutteleva sijaintipaikka kansainvälisesti kilpailukykyisille yrityksille. Nopeasti vaikuttavia ratkaisuja ei ole; subventiot tai verohelpotukset johtavat pitkällä aikavälillä markkinoiden vinoutumiseen.

6. YHTEENVETO

Suomalaisten yritysten kansainvälistyminen kiihtyi nopeasti 1980-luvun lopulla samaan aikaan, kun Euroopan sisämarkkinaohjelma käynnistyi. Tässä tutkimuksessa on selvitetty teollisuusyritysten kansainvälistymisen syitä ja erityisesti sitä, miten Euroopan integraatiokehitys on vaikuttanut teollisuusyritysten ulkomaaninvestointeihin. Tutkimuksessa on etsitty vastausta teollisuus- ja teknologiapolitiikan peruskysymyksiin: Miten teknologiaintensiivisyys vaikuttaa yritysten kansainvälistymiseen? Miten teollisuuden rakenne ja osaamisintensiivisyys ovat muuttuneet yritysten kansainvälistymisen seurauksena? Syrjäyttävätkö ulkomaaninvestoinnit kotimaisia investointeja ja siten tuotantoa ja työllisyyttä? Mitkä ovat teollisuus- ja teknologiapolitiikan mahdollisuudet vaikuttaa (kansainvälisesti kilpailukykyisen) teollisuuden sijoittumiseen? Näitä kysymyksiä on selvitetty toimiala-aineistojen sekä suurimpia teollisuusyrityksiä koskevan aineiston avulla.

Tämän tutkimuksen tulokset tukevat niitä aiemmin Suomen ja muutamien muiden pienten maiden aineistoilla saatuja tuloksia, joiden mukaan osaamisintensiiviset yritykset ovat keskimääräistä enemmän tuotannollisesti kansainvälistyneitä. Tämä on myös kansainvälistymisen teorian mukainen tulos. Yritykset kansainvälistyvät yritys kohtaista kilpailuetua tuovan erityisosaamisen varassa, joka usein on hankittu T&K-toiminnalla.

Euroopan integraatiokehitys vauhditti suomalaisyritysten investointeja Euroopan Unionin alueelle 1980-luvun lopulla ja vuosikymmenen vaihteessa samaan tapaan kuin esimerkiksi ruotsalaisten yritysten. Ruotsissa EU-alueelle suuntautuneet investoinnit kasvoivat kuitenkin enemmän kuin Suomessa ja erityisen nopeasti lisääntyivät osaamisintensiivisten toimialojen investoinnit. Nämä syrjäyttivät kotimaisia investointeja, minkä seurauksena teknologinen kehitys Ruotsin teollisuudessa ilmeisesti hidastui. Samaa vaikutusta ei voitu käytettävissä olevien aineistojen pohjalta havaita Suomessa: teknologinen kehitys jatkui nopeana eikä ulkomaaninvestoinneissa tapahtunut merkittävää siirtymää teknologiaintensiivisten alojen suuntaan.

Euroopan sisämarkkinoiden syntyminen ei näytä merkittävästi muuttaneen suomalaisyritysten kansainvälistymisstrategioita. Maailmanlaajuisesti toimivat yritykset ovat kuitenkin

kyselytutkimuksen mukaan reagoineet Euroopan sisämarkkinoiden syntymiseen lisäämällä strategisia liittoutumia Euroopan ulkopuolella. Eurooppa-suuntautuneet yritykset puolestaan pyrkivät vahvistamaan olemassa olevia kilpailuetujaan: osa lisää erikoistumistaan, osa pyrkii vahvistamaan skaalaetuihin perustuvaa kilpailuasemaansa.

Suurten kansainvälisesti toimivien teollisuusyritysten työllisyys Suomessa alkoi supistua 1980-luvun puolivälissä samaan aikaan, kun ulkomaisen henkilökunnan määrä kasvoi nopeasti. Kotimaassa työllistettyjen määrä supistui kuitenkin hitaammin kuin teollisuudessa keskimäärin aina vuoteen 1991 saakka. Kansainvälistymisen vaikutus teollisuuden kotimaiseen työllisyyteen oli siten positiivinen: se näyttää hidastaneen pikemminkin kuin nopeuttaneen teollisuuden työllisyyden supistumista. Tämä on myös kansainvälistymisen teorian mukainen vaikutus - yrityskohtaisen erityisosaamisen varaan perustuva kansainvälistyminen vahvistaa kotimaisten yksiköiden toimintaa.

Parin viime vuoden aikana suuryritysten työllisyysvaikutukset kotimaassa näyttävät kuitenkin muuttuneen. Suuryritysten kotimainen työllisyys on supistunut jyrkästi ja koko teollisuuden työllisyyttä nopeammin. Myös ulkomainen henkilökunta on jonkin verran supistunut vuosina 1992-93. Kansainvälistyneet suuryritykset ovat osittain luopuneet ulkomaisista tytäryrityksistä, osittain saneeranneet myös niitä.

Kaiken kaikkiaan voidaan päätellä, että suuryritysten toiminnan laajentaminen ulkomaille ei ole syrjäyttänyt kotimaista tuotantoa ja työllisyyttä, kun tarkastellaan koko ajanjaksoa 1980-luvun alusta 1990-luvun alkuvuosiin. Viime vuosien kehityksen perusteella ei voida vielä sanoa, onko tilanne muuttunut. Joka tapauksessa on selvää, että suurten yritysten ulkomaansijoitukset ovat tuottaneet kuluvan vuosikymmenen aikana suuria tappioita, joiden seurauksena yrityksissä on saneerattu niin koti- kuin ulkomaantoimintoja ja tämän vuoksi niiden työllisyys on merkittävästi supistunut.

Teollisuus- ja teknologiapolitiikan mahdollisuudet vaikuttaa yritysten kansainväliseen sijoittumiseen ovat viime vuosina vähentyneet tuotannontekijäliikkeiden vapautumisen seurauksena. Suoraan yrityksiin vaikuttavia tukitoimenpiteitä ei voida eikä niitä tulekaan käyttää entisessä laajuudessa. Teollisuuspolitiikan keskeinen tehtävä on pyrkiä tekemään

teollisuuden toimintaympäristö sellaiseksi, että Suomi voi olla houkutteleva sijaintipaikka kansainvälisesti kilpailukykyisille yrityksille.

LÄHTEET:

Andersson T. (1994), Foreign Direct Investment and Employment in Sweden. IUI Working Paper No. 418, Stockholm.

Blomström - Lipsey (1986), Firm Size and Foreign Direct Investment, NBER Working Paper No. 2092.

Braunerhjelm, P (1994), Regional integration and the location of knowledge-intensive multinational firms: Implications for comparative advantage and welfare of outsiders and insiders. IUI Working Paper No. 404, Stockholm

Braunerhjelm, P. and Oxekheim, L. (1992), Heckscher-Ohlin and Schumpeter Industries: The Response by Swedish Multinational Firms to the EC 1992 Program, IUI Working Paper No. 352, Stockholm.

Braunerhjelm - Oxelheim (1994), Structural Implications of the Investment Response by Swedish Multinational firms to the EC 1992 Program. Working Paper Nr. 5. University of Lund: Institute of Economic Research.

Braunerhjelm - Svensson (1994), Multinational Corporations, Country Characteristics, and Clustering in Foreign Direct Investment. IUI Working Paper No. 421, Stockholm.

Braunerhjelm - Heum - Ylä-Anttila (1995), Internationalization of Industrial Firms - Implications for Domestic Growth and Industrial Structure in Small Open Economies. A paper to be presented in the UNU/WIDER conference "Transnational Corporations and the Global Economy", Cambridge Sept. 21 - 23, 1995.

Caves, R. E. (1971), International Corporations: The Industrial Economics of Foreign Investment, *Economica*.

Caves, R. E. (1982), *Multinational Enterprise and Economic Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.

Dunning, J. H. (1993), *Multinational Enterprise and the Global Economy*, Addison-Wesley, New York.

Fors, G. (1993), *Technology Transfer to Foreign Manufacturing Affiliates by Multinational Firms*, IUI Working Paper No. 406, Stockholm.

Fors, G. and Svensson, R. (1994), *R&D in Swedish Multinational Corporations*, IUI Working Paper No. 406, Stockholm.

Haaparanta, P. (1990), *Suorat sijoitukset, ulkomaalaisomistus ja Suomi*, SITRAn julkaisuja.

Heum - Ylä-Anttila (1993a), *Firm Dynamics in a Nordic Perspective - Large Firms and Industrial Transformation*. ETLA Sarja B 87, Taloustieto Oy, Helsinki.

Heum - Ylä-Anttila (1993b), *The Internationalization of Industrial Firms - Foreign Production and Domestic Welfare in Finland, Norway and Sweden*. ETLA Discussion Paper No. 460. Helsinki.

Kinnunen H. (1993), *Kansainvälistymispäätös ja ulkomaisen tuotannon suuntautuminen*, Suomen Pankki Sarja D:78, Helsinki.

Oxelheim L. (ed.) (1993), *The Global Race for Foreign Direct Investment - Prospects for the Future*. Springer Verlag, Heidelberg.

Oxelheim L. (1994), *Hemlandseffekter av utgående direktinvesteringar - Ett Nordiskt perspektiv*. Ekonomiska Samfundets Tidskrif 4/1994.

Oxelheim, L. and Gärtner, R (1994), *Changes in the Production Pattern of Small Outsider Countries as a Response to the EC 1992 Program*. School of Economics and Management, University of Lund, Working Paper 1994/6.

Puhakka, Minna (1994), Euroopan integraatio ja yritysstrategiat, ETLA Sarja B: 92, Helsinki

Svensson, R (1993), Production in Foreign Affiliates - Effects on Home Country Exports and Modes of Entry. IUI Dissertations Series No. 6, Stockholm.

Swedenborg, B (1979), The Multinational Operations of Swedish Firms. An Analysis of Determinants and Effects. IUI Stockholm.

Swedenborg, B (1989) R&D, Learning-by-doing and the Multinational Growth of Swedish Firms, IUI Working Paper No. 251, Stockholm.

Åkerblom, M. (1994), Yritysten tutkimus- ja kehittämistoiminnan kansainvälistyminen. SVT, Tiede- ja teknologia 1994:1A, Helsinki

ELINKEINOELÄMÄN TUTKIMUSLAITOS (ETLA)
THE RESEARCH INSTITUTE OF THE FINNISH ECONOMY
LÖNNROTINKATU 4 B, FIN-00120 HELSINKI

Puh./Tel. (90) 609 900
Int. 358-0-609 900

Telefax (90) 601753
Int. 358-0-601 753

KESKUSTELUAIHEITA - DISCUSSION PAPERS ISSN 0781-6847

- No 518 MARKO TEIVAS, Talotekniikan kilpailukyky. 01.11.1994. 23 s.
- No 519 MARKKU SOININEN, Rakennuspuusepänteollisuuden kilpailukyky. 01.11.1994. 22 s.
- No 520 KRISTIINA SOLA, Rakennusalan suunnittelun ja konsultoinnin kilpailukyky. 07.11.1994. 32 s.
- No 521 JUHA JUNNONEN, Vesihuoltoon ja vedenkäsittelyyn liittyvän rakentamisen kilpailukyky. 07.11.1994. 30 s.
- No 522 JARI PELTOLA, Kojiman suhteellisten etujen hypoteesi suorille sijoituksille - kiista länsimaisen teorian universaalisuudesta. 14.11.1994. 76 s.
- No 523 HELENA LAIHOSOLA, Suomalaisen lääketeollisuuden kilpailuetu. 15.11.1994. 60 s.
- No 524 VELI-MATTI TÖRMÄLEHTO, Huomioita endogeenisen kasvuteorian ja Michael E. Porterin kilpailuteorian yhtäläisyyksistä. 16.11.1994. 33 s.
- No 525 RITA ASPLUND, Wage Differentials, Wage Mobility and Skills in Finnish Industry. An empirical analysis of the period 1980-1992. 28.11.1994. 67 p.
- No 526 JAAKKO KIANDER - PENTTI VARTIA, The Great Depression of the 1990s in Finland. 22.12.1994. 31 p.
- No 527 OLAVI RANTALA, Valuuttakurssimuutosten vaikutus yritysten kannattavuuteen. 23.01.1995. 51 s.
- No 528 ANTTI PUTUS, Matkapuhelinverkkojen kehitys ja alan kotimaisen teollisuuden kilpailukyky. 02.02.1995. 35 s.
- No 529 PASI KUOPPAMÄKI, Climate Change and the Finnish Economy. 20.02.1995. 55 p.
- No 530 MINNA PUHAKKA, Ulkomaisten yritysten suorat sijoitukset Suomeen - kyselytutkimuksen tuloksia. 06.03.1995. 38 s.
- No 531 AIJA LEIPONEN, Human Capital and Corporate Growth. 06.03.1995. 27 p.
- No 532 KARSTEN ALBÆK - MAHMOOD ARAI - RITA ASPLUND - ERLING BARTH - ERIK STRØYER MADSEN, Employer Size-Wage Effects in the Nordic Countries. 13.03.1995. 38 p.

- No 533 NIILO SARANUMMI, Lääketieteelliset laitteet ja tietojärjestelmät. 24.04.1995. 89 s.
- No 534 JUHA RUMPUNEN, Estonia: Policy and Criteria for EU-membership. 03.05.1995. 43 p.
- No 535 JUHA KETTUNEN, Method of Pay in Finnish Industry. 02.08.1995. 71 p.
- No 536 JUHA KETTUNEN, Job Tenure in Finnish Industry. 02.08.1995. 72 p.
- No 537 MARIANNE PAASI, International R&D Cooperation in the EU: A Solution to the Technological Disadvantages of Small National Economies? 28.08.1995. 17 p.
- No 538 ULLA KRUHSE-LEHTONEN, Perinnönjättömotiivit Suomessa - kotitaloustiedusteluun 1990 perustuva empiirinen tutkimus. 19.09.1995. 44 s.
- No 539 JULIANNA BORSOS - MIKA ERKKILÄ, Regional Integration in the Baltic Rim - FDI and Trade-Based Integration in the Triangle of Finland, Estonia and St. Petersburg. 29.09.1995. 85 p.
- No 540 JULIANNA BORSOS - MIKA ERKKILÄ, Foreign Direct Investment and Trade Flows Between the Nordic Countries and The Baltic States. 29.09.1995. 43 p.
- No 541 RITA ASPLUND, The Gender Wage Gap in Finnish Industry in 1980-1994. An empirical analysis of non-manual workers. 11.10.1995. 28 p.
- No 542 TOR ERIKSSON - SUSANNA FELLMAN, Determinants of Firms' Operating Times - Some Evidence from Firm-Level Data. 23.10.1995. 19 p.
- No 543 TARMO VALKONEN, Corporate and Capital Income Tax Reform in a Numerical Overlapping Generations Model: The Case of Finland. 12.12.1995. 28 p.
- No 544 REIJA LILJA, Career Mobility in Finnish Industry. 14.12.1995. 22 p.
- No 545 JUKKA LASSILA - TARMO VALKONEN, Policy Credibility in Numerical Overlapping Generations Models. 28.12.1995. 28 p.
- No 546 EIJA KAUPPI - JUKKA LASSILA - TIMO TERÄSVIRTA, Short-Term Forecasting of Industrial Production with Business Survey Data: Experience from Finland's Great Depression. 26.01.1996. 20 p.
- No 547 JIAN-GUANG SHEN, FDI, Knowledge Spillover and Economic Growth in East Asia. 31.01.1996. 70 p.
- No 548 MAARIT SÄYNEVIRTA - PEKKA YLÄ-ANTTILA, Integraation ja yritysten kansainvälistyminen - vaikutuksia kotimaan talouteen. 01.02.1996. 58 s.

Elinkeinoelämän Tutkimuslaitoksen julkaisemat "Keskusteluaiheet" ovat raportteja alustavista tutkimustuloksista ja väliraportteja tekeillä olevista tutkimuksista. Tässä sarjassa julkaistuja monisteita on mahdollista ostaa Taloustieto Oy:stä kopiointi- ja toimituskuluja vastaavaan hintaan.

Papers in this series are reports on preliminary research results and on studies in progress. They are sold by Taloustieto Oy for a nominal fee covering copying and postage costs.